

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ — ՀԱՏՈՐ ՌԻԹԵՐՈՐԴ

ՏԵՏՐ ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ — ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 1877

Ա. Ժողովրդեան կրթութենէն ի՞նչ բարիք կը ծնանի
 Բ. Պ. Թիւռ
 Դ. Արդի Ռուսիա
 Դ. Վէպ. — Շէլլ Եւ Վլատիմիր Կամպաշտօնակալք Եւ ազ-
 նուականք Ռուսիոյ
 Ե. Բանագտեղծութիւն. — Առ Հրեշտակն պահապան
 Զ. Այլ Եւ այլ

ՅԱՐՄԱՇ

ՏՊԱՐԴՈՒԹԻՒՆ Ի ՎԱՆՍ Զ. Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻ
 — 1877 —

THE CHURCH OF THE FUTURE

THE CHURCH OF THE FUTURE

THE CHURCH OF THE FUTURE

THE CHURCH OF THE FUTURE

THE CHURCH OF THE FUTURE

THE CHURCH OF THE FUTURE

THE CHURCH OF THE FUTURE

THE CHURCH OF THE FUTURE

ԻՆՉ ԲԱՐԻՔ ԿԸ ԾՆԱՆԻ

Ամեն անգնք՝ քաղաքագէտ, աղգային ժողովոց մէջ
աթոռ ունեցող երեսփոխան, վարժապետ, եւ դեռ
դպրոցի նստարանաց վրայ կեանք անցունող, որոնք ի
հարկէ քիչ ուշատ մեկն լիզած կ'ըլլան, ժողովրդեան
կրթութեան եւ լուսաւորութեան վրայ ճառ կամ յօդ-
ուած գրած ատեն, կ'ըսեն թէ աղջամաղջները, նա-
խապաշարմունքները փարատելու, չարիքները բժշկելու,
եւ արդարութեան, առաքինութեան եւ հասարակա-
պետութեան երջանիկ դարը ապահովելու մէկ հատիկ
տիեզերական եւ անվրէպ դարմանը ժողովրդեան ընդ-
հանուր, ազատ, պարտաւորիչ, նա մանաւանդ աշխար-
հական կրթութիւնն է:

Մենք ալ անոնցմէ ենք, որոնք հաստատապէս կը
հաւատան թէ ազիտութիւնը բարիք չէ, եւ թէ պար-
տաւորիչ, կամ ո՛չ պարտաւորիչ, աշխարհական կամ ո՛չ
աշխարհական կրթութեան ծաւալումը մեր փրկութեան
միջոցներէն մին է, միայն թէ բարոյական դաստիարա-
կութենէն չը բաժնուի, եւ նպատակն ու արդիւնքն ըլ-
լայ՝ մեր բնութեան վեհ զգացումները, եւ նախ քան
զամենայն, պարտուց զգացումը զօրացունել:

Սակայն կը տեսնենք՝ որ ուսուցման ընկերութեանց

պարագլուխք եւ թաղական խորհրդոց անդամք , որոնք գպրոցաց յառաջագլխութեան ամենէն նախանձաւորներն են , այս պայմանը չատ նկատողութեան չեն առներ , առանց որոյ կրթութիւնը բարիք չ'ըլլալէ զատ , կը դառնայ կ'ըլլայ չարեայ մեծագոյնը : Ընդհանրապէս զիրենք դրդուողը կուսակցութեան ոգին եւ յետին աստիճան կրօնական աններողութիւնն է , քան թէ ուսման եւ գիտութեան օգտից խոր համոզումը : Կը տեսնեմք՝ որ կարդալ գրել չը գիտցողներուն հոգ կը տանին , բայց հոգիները եւ սիրտերը ազնուացունելու կողմանէ դատապարտելի անտարբերութեան մէջ կը գտնուին : Ի՞նչպէս վստահինք այն անաստուածներուն , նիւթակրօններուն եւ ժողովրդեան մէջ յեղափոխութիւն հանել ուզող անձանց , որոնք ինչպէս իրենք կ'ըսեն , ընդհանրական կրթութեան , լուսաւորութեան եւ բարոյականութեան սիրող են : Ասոնք , ամեն բանէ առաջ ընդդէմ կրօնական գաղափարաց եւ ուսուցանող եկեղեցականաց՝ կոյր եւ սաստիկ ատելութեան զգացում մը կը տածեն սրտերնուն մէջ , կը զինին ընդդէմ այնուցիկ՝ որք ամենայն անձնանուիրութեամբ տղայոց ճշմարիտ կրթութիւն տալու կ'աշխատին :

Ո՛վ որ իրենց դրութեան պաշտպան կամ յարեալ չ'ըլլայ , ո՛վ որ իրենց անկրօնական մոլեռանդութեան չը մտնակցի , կը ծաղրեն եւ կը հալածեն , սպասելով որ օր մ'ալ զանիկա տարագրեն , եթէ տարագրելու իշխանութիւն ունենան :

Սա՛ ալ ըսենք՝ որ շատերուն համար տեսակ մ'ընտրողական ձեռնարկութիւն , կանուխէն՝ կուսակից կամ վարչութեան եւ կամ ազգային երեսփոխանութեան անդամ կարենալ ըլլալու համար քուէ վաստկելու ապահով միջոց մ'է , երբ գպրոցական պատանիները , զորոնք անշուշտ ուզած կերպովսին ձեւած եւ յղկած կ'ըլլան , գպրոցէն ելնելով եւ հասակնին առնելով՝ ընտրութեան մասնակցելու իրաւունք ունենան :

կ'աղաչենք ընթերցողը՝ որ ժողովրդական կրթութեան այս նոր եւ եղական առաքելոց վրայ անվստահութեան օրինաւոր պատճառներ ունենալնու համար չը մեղադրէ զմեզ, եւ տգիտութեան դրական պաշտպաններէն չը համարի։ Դպրոցի մասին՝ կուսակցութեան եւ կեղծաւորութեան ոգին չենք սիրեր, ո'չ ալ անսանձ աղատականներէն ենք։ Բայց չենք պարսաւեր այնպիսի մարդոց անկեղծ եւ ճշմարիտ ջանքերը, որոնք ամենուն ալ այն կրթութեան բարիքը մատակարարել կուզեն, սրով միայն կրնանք մարդ եւ լաւ քաղաքացի ըլլալ։

Սակայն այս հիմնական կէտին վրայ՝ ժողովրդական կրթութեան ի սրտէ ցանկացողներն ալ ո՞րչափ երեւակայական ցնորքներ ունին։ Այնպէս համոզուած են, իբր թէ ամենքն ալ վրկութեան դուռը հասած կ'ըլլան՝ երբ այբուբէնը, Պիւթագորասի աղիւսակը եւ մեթրական հաշիւը գիտնան։ Կը կարծեն՝ թէ աշխարհ կատարելութեան մօտ կ'ըլլայ, երբ ամեն ոք քիչ մ' ուղղագրութիւն, երկրաչափութիւն եւ մանաւանդ աշխարհագրութիւն սորվի։ Բայց այս ամէնը եւ ա'լ աւելին ալ սորվելով, բարի եւ լաւ կ'ըլլա՞նք անպատճառ, եւ կամ թէ չե՞նք կրնար աւելի վտանգաւոր եւ չար ըլլալ։ Սկզբնական, կամ բարձր կարգի գիտելիքներն եւ ծանօթութիւնները՝ մեր զանոնք գործածելու կերպին համեմատ, չարւոյ ինչպէս նաեւ բարւոյ գործիք եւ միջոց չե՞ն կրնար ըլլալ։ Կարգալը անտարակոյս ըստ ինքեան խիստ լաւ բան է, բայց ո՞րչափ ֆնասակար կ'ըլլայ անոր համար՝ որ միտք մոլորցնող, կամ սիրտ ապականող, նախանձ եւ ստեղծութիւն դրդառդ բան կը կարդայ։ Ի՞նչպէս համարձակինք զուրցելու թէ դպրոցը բարի է, եթէ բարի պտուղ չը տայ։

Կայ կրթութիւն՝ զոր բարոյականով եւ կրօնքով խառն բարի եւ պարզ տգիտութենէն շատ ստորին կը համարիմ։ Ամենէն մոլորամիտները, ամենէն ապական

նեալ եւ վնասակար մարդիկները մեծ քաղաքաց մէջ
կ'երեւին , որ ընդհանրապէս կարդալ եւ դրել գի-
տեն , քան թէ ամենատղէտ գիւղերու մէջ : Անշուշտ
տգիտութիւնն անհետացնելու պէտք է աշխատինք ,
պայմանաւ որ յօգուտ եւ 'ի շահ բարւոյն ըլլայ եւ ոչ
թէ չարոյն :

Որչափ կը սիրեմ ես այն զինուորը , որ անուս ըլ-
լալով հանդերձ , զինուորական կանոնները կը յարգէ ,
պատուոյ եւ պարտուց զգացումն ունի , դրօշակը իբրեւ
մը նուիրական բան կը համարի , զինուորական վառքը
կը սիրէ եւ հայրենեաց սիրով տոչորեալ է , թշնամոյն
առջեւ թիկունս չը դարձունէր , մատնութիւն բնաւ չը-
նէր եւ վատութիւնը կը նախատէ : Բայց ի՞նչպէս սի-
րեմ ուսումնական , չոյց այս քորի յատկութիւնները
չունեցող զինուորականը : Պղատոն՝ իւր Հասարակագի-
տական գրոց մէջ ըսած է՝ թէ որչափ կը փափաքեմ որ
տղայք՝ իրենց կենաց առաջին տարիներէն սկսեալ ,
մարմնոյ բոլոր ծակտիքներէն բարին եւ դեղեցիկը չըն-
չեն եւ ծծեն : Մեր ազգային մանկաւոյն ծծած բաներն
այս երկուքն են . . . ընդհակառակն , իրենց բարեկիրթ
վարժապետաց շնորհիւ , անկանոնութիւն , կրօնի ,
ըինաց եւ իշխանութեան դէմ ապստամբութիւն , եւ եւ-
րեւակայական , նա՛ մանաւանդ , առանց պարտուց ի-
րաւանց վնասակար գաղափարներ :

Անհատին եւ ընկերութեան համար՝ ամենէն մեծ
դորձն է՝ հոգւոյ , բարուց եւ յատկութեան ազնուու-
թիւնն , երկրորդական եւ այս նպատակին հասնելու իբ-
րեւ միջոց միայն կը համարինք մի քանի սկզբնական գի-
տեւեաց աւելի կամ նուազ ընդհանրական ծաւալումը :

Այս ճշմարտութեան վրայ Հերպերթ Սթենսըր անդ-
դիացի հեղինակն ալ խօսած է՝ ընկերութեան վրայ
գրած իր նոր դործոյն մէջ , բայց չափազանցութեան
գացած եւ ուրիշ տեսակ մտորութեան մէջ ինկած է՝
Յիրաւի , զգացումները , սովորութիւններն եւ օրինակ-

ները՝ բարուց աղնութեան և բարոյականի համար, վարժապետներէն և դասերէն դեր ի վերոյ կը համարի, և կը հերքէ անոնց դրութիւնը, որոնք այսօր մի միայն կրթութեան արժէք կուտան, և բարոյական ուսուցման կամաց վրայ ունեցած ազդեցութիւնը բացարձակապէս կ'ուրանան: Իմացական մշակութեան և բարոյական զգացման մէջ բնաւ առընչութիւն չ'կայ, այլ ըստ Սթենէրի, ~~անհրաժեշտ է~~ կ'ըսէ՝ թէ դասերն և վարժապետները՝ բարոյականի և բարոյական գործող մասին բնաւ օգտակար չեն: այս սկզբունքը ամբողջացած է, բայց ըստ մեզ, բոլորովին ճշմարիտ չէ:

Դրոց դասերուն և կրթութեան հաւատք ընծայելը ըստ Սթենէրի, մեր դարու ամենէն մեծ աւելորդապաշտութիւնն է. բարոյական գործը՝ մի միայն զգացմամբ և ոչ թէ գիտութեամբ կ'արտադրուի: Յիշեալ հեղինակը յաւելլով կը յաւելլու թէ այս ճշմարտութիւնը մութը և անծանօթ մնացած ըլլալէն ընկերական անթիւ մտորութիւններ հետեւած են: Ընդհանրապէս կ'ընկալանք թէ իմացականութիւնը հարկաւոր է բարոյականը ուղղելու համար. այս սխալ ըմբռնումը՝ կրթութիւնը ծաւալելու բոլոր ջանից մեծ շարժառիթն եղած է: Մի քանի ոճրագործաց կարգաւ չը գիտնալը տեսնելով, անմիջապէս կը հետեցունեն թէ տգիտութիւնն է պատճառ ոճրագործութեան: Սակայն ուրիշ օրջափ պատճառներ ոճրագործը չարիք գործելու դրդած են: Աւելի ճիշդ է ըսելը՝ թէ մարդս իւր բարոյական պարտքերը չը ճանչնալով ոճրագործութիւն ընելու կը յանդգնի: Տգիտութիւնը ոճրագործութեան գործակից կամ զուգընթաց է, բայց ոչ պատճառ: Եթէ անուս ոճրագործներ կան, միթէ կատարելապէս կարգաւ և գրեւ գիտցող աւելի վնասակար, չար և ամբարիշտ մարդիկ չ'են գտնուիր:

Մարց, դատարարական, վարժապետաց և քարոզչաց հանապազօրեայ տրտունջները լսեցէք՝ իրենց դա-

սերուն անօգտակարութեան վրայ : Առտուընէ մինչև իրիկուն բարոյականի ընտիր դասեր մտիկ ընող և սորվող դպրոցական աշակերտք՝ ուրիշներէն աւելի առաքինի և բարձր են : Բարոյական դասերը՝ յաճախ կրկնուելով, ունենալիք քիչ մ'արդիւնաւորութիւններն ալ բոլովին կը կորսնցունեն : Բայց առ այս արդիւնաւորութիւն հաւատքը այնպէս խորսխեալ է մտաց մէջ, որ փորձառութեան ամենօրեայ դասերը չեն կրնար դղրդել զայն :

Սբէնսըր կ'ըսէ՝ թէ իրողութիւնք՝ խելքին՝ բարոյական աղբեցութիւն ունենալը կը հերքեն, և ըստ իր կարծեաց, իմացական մշակութիւնը՝ յաւելանէ անհեղեղէ : Թուղթի վրայ գիր գրել և քանի մը բառից նշանակութիւնը դիտնալ ինչ արդիւնք կրնայ ունենալ պարտուց զգացումը զօրացնելու և բարին գործելու փախաքը ներշնչելու մասին : Բազմապատկութեան աղիւսակը, ուղղադրութիւնն և քերականութիւնը ինչպէս պիտի աւելցունեն հոգւոյն մէջ համակրութիւն, դորով և սէր : Ինչպէս պիտի կրնան չարեաց առջն առնուլ և արդարութեան զգացումը զօրացունել : Սբէնսըրի գրքին այս գլուխը կրակոտ գրութեք մ'է ընդդէմ դասուց և ամեն աստիճանի վարժապետաց :

Ըստ Սբէնսըրի, ո՛չ թէ բարոյական գործոյն և բարոյական դասուց, այլ բարոյական գործոյն և զգացման մէջ յարաբերութիւն կայ : Զգացման և բարոյական գործոյն վրայ յաճախ անդրադարձութիւն ընելով և ընտանեաց սիրոյն վրայ մտածելով է՝ որ բարիք ընելու ձրգտումնիս կը զօրանայ և բարոյական սովորութիւններնիս կը կազմուին, և ոչ թէ քերականութեամբ և երկրաչութեամբ, ձիշդներսելով, չենք կրնար չ'ընդունիլ և չ'ըմանալ զգացման, օրինակաց և ընտանեաց սիրոյն աղբեցութիւնը : Սբէնսըրի հետ՝ մենք ալ կ'ընդունինք՝ թէ ընկերական փրկութեան համար՝ ազնիւ բնաւորութիւնը կը թուութենէն աւելի անհրաժեշտ է : Ուրեմն իրաւամբ կը գանգատի՝ տղայոց բնաւորութիւնն աղնուացնելու հոգ

Հոանեղնուս համար, Սա ճշմարտութիւնն ալ կը խոստովանի՝ թէ կարգաւ գրեւ չը գիտցող, բայց գործունեայ, խաղաղեաց և համեստ գործաւորն աւելի արժէք ունի թէ՛ իր և թէ՛ այլոց համար քան թէ գէշ կրթութեամբ ծոյլ, արքեցող և անսուակ գործաւորը։ Դարձեալ, ընկերութեան մէջ ո՛րչափ ստորին է ուսմունքն աւարտողը այն մարդէն՝ որ կիսկատար ուսմունք ունենալով հանդերձ՝ բարեկեցիկ է, ձեռնարկած գործերը յաջողութեամբ գլուխ կը տանի և իր որդւոց պէտքերը կը նախատեսէ։ Բարոյական ազնուութիւնը՝ վեհ զգացմանց ամենօրեայ կրթութեամբ և չար զգացումները արմատախիլ ընելով կ'ըլլայ և ո՛չ թէ իմացական մշակութեամբ և բարոյական առաժներու կրկնութեամբ։ Ահա այս է Հերպերթ Սթենսըրի եղբակացութիւնը։

Կը հաւատանք՝ թէ յիրաւի, զգացումները՝ դաղափառներէն, քերականական կամ գիտնական ծանօթութիւններէն աւելի ազդեցութիւն ունին մարդոց մեծագոյն մասին բարոյականին վրայ։ Բայց բարի դասուց և սկզբանց հետևութիւնը՝ բարի զգացումները արթնցնել և թրթռեցնել չէ՞. Անշուշտ, շատ անգամ ապարդիւն կ'եղնեն։ Բայց ասիկա կը նշանակէ՝ թէ ընաւ վերկարար արդիւնք չեն արտադրեր՝ ի մեզ։ Եւ չպիտի պատահի, եթէ այն բարի դասերն և սկզբունքները չ'աւանդուին, եթէ տղայն բարւոյ և չարւոյ դաղափար չ'ընդունի՝ այս ուսուցման ապարդիւն ըլլալուն պատրուակաւ։

Կրթութիւնը, ըստ իւր մեթոտին, ոգւոյն, սկզբանց, դաստիարակութեան հետ զուգընթաց քալելուն կամ անկէ բաժանեալ մնալուն, կրնայ բարի կամ չար ըլլալ։ Փրկարար կամ վնասակար, բայց ո՛չ երբէք աննշան։ Եթէ բարի դասերն ապարդիւն են, չարերը ամենէն գէշ ազդեցութիւնը չեն ընել։ Եւ ոչ մէկ տեսութեամբ, իմացական մշակութեան և բարոյական զգացման մէջ ընաւ առաջնութիւն չ'կայ, թէ և առընչութիւնը միշտ համեմատական և հաստատուն չ'ըլլա։

Ինչ որ ալ ըլլայ, վախնալու եւք ոչ թէ Գողիտու թեան վտանգներէն, որ մասամբ իւրք ներելի են, այլ սուտ գիտութեան վտանգներէն, զորս մարդկային եւ ընկալալով իւրնը չը կրնար նկարագրել: Ապուշը տգէտ ըլլալով՝ քիչ չարիք կը հասցունէ. բայց յիմարը սուտ գաղափարներ ունենալով, կը կործանէ, կ'այրէ և կ'ըստ պաննէ:

Ուրեմն սանձը ո՞ւր կ'երթայ, եթէ բարոյականը իմացական զարգացումէն ետեւ մնայ, Բարոյական սանձը աւելի զօրաւոր պիտի չ'ըլլայ, չափերուն կրօնական սանձը թու՛նալուն հետ: Կը հաւատանք՝ թէ կրօնական գաղափարաց ազդեցութիւնը՝ լուսաւորեալ դասուց և ժողովրդեան մէջ պակսած է, ինչպէս ամենքն ալ կը խոստովանին, թէ՛ հաւատացեալք, թէ՛ քահանայք, և թէ՛ մինչև իսկ աղատամիտները, որք ընդ հակառակն կ'ուրախանան, իմացականութեան յառաջադիմութեան մէկ նշանը համարելով: Ինչ պիտի ըլլայ ուրեմն բարոյականը այն հոգևոց մէջ, յորս իր սկզբունքն է խեղճ միայն նեցուկն էին կրօնական վարդապետութիւնները: Կրօնի վրայ ամենէն քիչ զգացումն ունեցող և նախկին հաւատքը բոլորքելու անկարելիութեան համոզուող փիլիսոփայք անգամ տխրութեամբ կը յայտնեն իրենց անհանդուարութիւնը: Նոյն իսկ այս վտանգը՝ իբրև ամենէն մեծը կը նշանակեն: Յայտնի համարձակ կը խոստովանին՝ որ եթէ ժողովուրդը բարոյական զգացումն չունենայ, կորստեան անդունդը կը դահալիժի, եթէ կրօնք չ'լինայ, արդի ընկերութիւնք ապագայ չեն ունենար, որոնք բոլորովին նիւթական քաղաքակրթութեան ճամբէ մը՝ դէպ ի բարձարոսութիւն կը գլիմեն:

Ահա ճշմարտութիւնը, ընդդէմ՝ այնոցիկ, որոնք հոգ չէ, փիլիսոփայական ինչ գրութիւն ալ կ'ազդեն թո՛ղ ունենան, բարոյական և կրօնական գաղափարաց ազդեցութիւնը կ'ուրանան՝ մարդկութեան յառաջադիմութեան վրայ: Ճշմարիտ իմաստնոյն, մարդկութեան և յա-

աջադիմութեան բարեկամին կը վայլէ՞ որ յիշեալ երկուն կարգի դադարները ժողովրդեան կը թուլածան եւ դարձեալ շրջանակէն դուրս հանէ :

Վիթթօր Բուզէն գաղղիացի հռչակաւոր փիլիսոփայն իր գրոյց, գապուց եւ փոփոխութեանց մէջ կը խոստովանէր եւ կ'ուսուցանէր թէ կրօնքը, քրիստոնէութիւնը յարգել պէտք է : Այսօր ամեն գամանակէ աւելի կը հասկնանք եւ կ'զգանք այն յարգանքը՝ զոր ամենէն աղատամիտ փիլիսոփայութիւնը պարտաւորեալ է ապու կրօնից : Չար կիրքերով լեցուն ընկերութեան մը մէջ, ի՞նչպէս չը յարգենք կրօնքը, որ միակ երաշխաւորն է համեստութեան եւ առաքինութեան :

Կրօնքը՝ փիլիսոփայական աղատութեան եւ կրօնական ներդրամութեան բարեկամներէն յարգանք ընդունելու իրաւունք ունի, ոչ թէ միայն խղճի աղատութիւնը չը բռնաբարելուն, այլ յանուն այս ազատութեան, պաշտպանուելու եւ յարգուելու պէտք ունենալուն համար : Զճարիտ փիլիսոփայներն եւ անկեղծ աղատամիտները, որպէս զի կրօնական ներդրամութեան մեծ ըզկողունքին հաւատարիմ մնան, իրենք աւելի պիտի նախատեն ընդդէմ կրօնի եղած հալածմունքներն եւ յարձակումները :

Բարոյական սանձը՝ ի՞նչպէս զօրաւոր կրնայ ըլլալ՝ կրօնականին տեղը բռնելու համար, որ հիմնապէս ուրիշ բան չէ, բայց եթէ նոյն ինքն բարոյական սանձը, խառն քանի մը հաւատալիքներով, որով աւելի զգալուն եւ աւելի ազդու կ'ըլլայ : Այսուհետեւ ժողովրդական կրթութեան մէջ՝ բարոյական դաստիարակութեան ազդեցութիւնն եւ զօրութիւնը պէտք է որ աւելի մեծ ըլլան, որպէս զի, եթէ կարելի է, սրտից մէջ կրօնական հաւատոյ պակասութիւնը լեցունեն :

Մինչեւ ցարդ ըսածներնուս համառօտութիւնը սախօքին մէջ կը բովանդակի. « Առանց խղճի գիտութիւնը՝ հոգին կը կործանէ » : Ոչ թէ միայն հոգին, այլ

հարկաւոր հետեւութեամբ, ընկերութիւնը, քաղաքա-
կրթութիւնը եւ յառաջագիմութիւնն ալ կը կործանէ :
Պէտք է՝ որ խելքը զօրանալուն հետ բարոյական տարրն
ալ զօրանայ : Եթէ այսպէս չ'ըլլայ, հաւասարակշռու-
թիւնը կը խանգարի, ուսկից մարդկութեան կործա-
նումն եւ տեսակ մ' ընդհանուր գլխիւայր թաւալումն
սուաջ կուգայ : Ո՛չ նախնական կամ բարձրագոյն գըլ-
րոցները, ո՛չ աղատ կամ պարտաւորիչ կրթութիւնը,
ո՛չ բնագիտութիւնն, ո՛չ տարրալուծութիւնը եւ ո՛չ ին-
լիստփայութիւնը՝ առանց բարոյականի՝ ապականեալ ըն-
կերութիւններն եւ անպատիւ ու անարգ անհատներն
այս վտանգէն աղատ չ'են կրնար պահել :

Պ . Թ Ի Է Ռ

Այժմիկ , խաղաղութիւնն ստուերի նորին : Այն ան-
 ձը , որ բազմատեսակ և չքնա՛յլ ձերքերով օժտեալ էր ,
 այն հզօր աշխատաւորը , այն պերճախօսը , այն պարզա-
 բանը , այն ճոխաբանը , այն նրբախօսը , այն փափկա-
 խօսը , այն բանախօսը , որ խիստ լաւ գիտէր համոզել և
 ուսուցանել , այն պատմաբանը , որ Պողոս Բոսի նման դի-
 տուն թերթեր կը լեցնէր և Տխոտա — Լիվիոսի նման
 դիւցադնական էջեր կը շարագրէր , այն նրբամիտ քն-
 նադատը , այն բազմահմուտ անձը , այն բանասէրը , այն
 հղօրարան խմբագիրը , այն գանձապետը , որ այնչափ
 նուրբ հաշիւներ կը տեսներ , այն հարաւային գաղղիա-
 ցին՝ որ այնչափ երեւակայութեամբ այնչափ ալ հանդար-
 աութիւն ունէր , և որ իմաստակութիւնն ըրած ատենն
 իսկ իրաւացի կը թուէր , այն քաղաքագէտը , որ այնչափ
 յուզեց իւր հայրենիքը , այն հայրենասէրը , որ իւր ար-
 տասուքովը ստորագրեց Ֆրանքֆորտի դաշնագրութիւ-
 նը , Պէյֆօրը մեր կրճատեալ սահմանադրութիւնն վրայ
 պահեց , երկրին կալուածը թշնամոյն ներկայութենէն
 պահպանեց և Գաղղիոյ անունը իւր նախատալից վիճա-
 կէն հանեց , այն մեծ քաղաքացին՝ որ գրեթէ Եւրոպիոյ
 քաղաքացին էր դարձեր , ահաւասիկ գերեզման իշած
 է : Այո՛ , խաղաղութիւնն ստուերի նորին , որչափ պօռչ-
 տան ալ իւր դադաղին շուրջը այն Հասարակապետու-
 թեան շահագէտները , այն արմատական ռամկապետ-
 ները՝ որ թուրի և Պօլտոյի մէջ իբրեւ մատնիչ կը հռչա-
 կէին զանիկայ , յանուն Գաղղիոյ և մարդկութեան դռնէ

դուռ Եւրոպիոյ օգնութիւնը պաղատելուն և մեծանձնութեամբ խաղաղութիւն մտաւորուն համար, մինչդեռ միւս կողմանէ իրբն խռովարար կը համբաւէին զնա ընտրական քուէարկութեամբ իշխանապետութեան և անիշխանութեան բարձումը խնդրելուն համար։ Խաղաղութիւն ստուերի նորին, թէպէտ իւր դազապին ետեւ առաջին աստիճանը բռնած են անոնք, որ հրաժեշտի ողջոյնը տալու դիտմամբ կեղծաւոր արցունքներով կ'ողողեն զոյն, այնպիսի մարդիկ, որ երբեմն դժնդակ ծերունի և անարգ կատակերգակ կը կոչէին զանիկայ։ Խաղաղութիւն ստուերի նորին, թէպէտ Պ. Ալամպէթթա սուգի մէջ է, և այս խումբին մէջ Գաֆար արաւնեակներ կան դափնիներ կրելու համար։ Այս ախուր հեգնութիւնը ժամանակի մը համար է միայն :

Տէրութիւնը իւր պարտքը կատարեց Պ. Թիէռլիյոյ դարկտ ուրութիւնը ազգային ընել ու ղեկով ի պատիւ անոր դիոյն։ Թիէռլի տիկինն ալ իւր պարտքը կատարեց թիէռլի պատուոյն համար տէրութեան ըրած սոյն սխալը երախտագիտութեամբ ընդունելով, որ ամբողջ Գաղղիոյ յարգանաց առհաւատչեայն էր։ Ասկայն ձախակողմը չսեղեց որ ամբողջ ազգն ի միասին ողբայ Պ. Թիէռլի դերեղմանին վրայ, որպէս զի կարենայ՝ կուսակցական ցոյցեր ընել։ Չուզեց որ Մաք—Մահոն մարտ ջախտը և իւր պաշտօնեայնները Պ. Թիէռլի դիոյն և կամ անմահութեան նկատմամբ արդար և բարեմիտ երևին արմատականներն և Հասարակապետականները կարծեցին՝ թէ մեծ չափ մը ձեռք պիտի ձգեն Պ. Թիէռլի մահուան արարողութեան զեղծանելով և դրօշակ պարզելով։ Պ. Թիէռլի դիակը գնեցին, իբրև թէ նա 1872 ին Հասարակապետութեան սլաշոպան կանդներէն յառաջ իւր այս համբաւը և փառքը չ'ունենար։

Աւելի նախամեծար անպեցին բանկութեամբ, դըրքութեամբ և իրենց սովորական եղած պաշտօնասիրութեամբ կատարել Պ. Թիէռլի յաղարկաւորութեան

հանդէսը , յուղարկաւ որութիւն մը՝ որ մախանօք , խոր
 ուովութեամբ և ատելութեամբ լի է : Ահա այս կու
 սակցութեան սղին , կուսակցութիւն մը՝ որ թող չը տար
 մեռելոց խաղաղութեամբ Աստուծոյ աչքին առջև մարդ
 կանց վերջին բնակարանին մէջ իջնելու , կուսակցութիւն
 մը՝ որ այս լուսնի տա և որումական , քնարաններու մէջ
 աղմուկ հանելու սովորած է : Կուսակցութիւն մը՝ որ իւր
 կորսնցուցած մարդկանց կողոպուտը ձողերու վրայ կը
 կանգնէ և դամբանական ճառի տեղ շաղիտաղիութեան
 գողիւններ կը հանէ : Յիշատիւ արդահատելի է Պ. Թիէռի
 տիկինը՝ որ իւր արտասուող մէջ այնչափ ձանձրացաւ և
 կշառմուռեցաւ ձախակողմէն՝ մինչև ստիպուեցաւ այն
 պիտի պայմաններ առաջարկել կառավարութեան՝ զորս
 Պ. Թիէռ ինքնին եթէ ոչ ըլլար և կառավարիչ անվա
 յել և գրգռական պիտի դատէր : Պարսաւելի է ձախա
 կողմը այսպէս Գաղղիոյ սուգը նուազեցնելուն և քաղա
 քական շահու համար՝ զայն իւր վրայ միայն առնելուն
 համար , Բայց ինչ , միթէ այս ցոյցը ճշմարիտ չա՞ մը
 պիտի բերէ : Հասարակութիւնը կը պարտաւէ զայն , և
 այնպէս կը կարծէ՝ թէ դեռ Պ. Թիէռ չը թաղուած ձա
 խակողմը այսպիսի ցոյց մ'ընելով , ակնյայտնի ցցուց՝ թէ
 ինչ մեծ կորուստ բրաւ , իւրեր Պ. Թիէռի դադարին
 շուրջը 363 անձէ՝ բաղկացեալ հասարակապետականաց
 ջոխը մը ցուցնելով հանգերձ՝ Նագէներ , Տիւրքութաւ
 ներ , Նիւյո — Մօնիէյրուներ , Թիւրիյններ , Նափօլէ
 ճներ արտօսարալից և քուէարկութեան դաժնիքներով
 ներկայացնէին , համալէթթաններ , Սփիւլլէրներու և Պ.
 Թիէռի ու Հասարակապետութեան հարիւրաւոր բարե
 կամներու հետ՝ միթէ դիւրաւ պիտի կրնային համոզել
 շրջապիտ թէ Պ. Թիէռ դեռ ձախակողմեան է , այն
 Թիէռը՝ որ այնչափ վտորձառութիւն , քաղաքաղիտու
 թիւն , իւր հայրենեաց վրայ խորին տեղեկութիւն , ճար
 տարութիւն և չափաւորութիւն ունէր :

Կուսակցութեան մը առաջնորդելու մասին Պ. Թիւ

էն անդուգական էր : Պ. Թիէն իբրեւ կուսակցութեան
 գլուխ , թէպէտ իւր բռնած քաղաքականութեան մէջ
 Ռէյնի ծիրանաւորին կը մօտենայ՝ անկէ յանհունա առա-
 ւելութիւն ունենալով հանդերձ, սակայն Ռէյն ամբողջ, յու-
 ղել միայն գիտէր . ընդհակառակն Պ. Թիէն իւր ըն-
 տրածներուն առաջնորդել խիստ լաւ գիտէր . տը Ռէյն՝
 մի և նոյն եռանդեամբ վառեալ մարդիկներ միայն կըր-
 նար ժողովել իւր շուրջը , ընդհակառակն Պ. Թիէն ա-
 մենէն ներհակ բնաւորութեան տէր եղողներն ալ կը
 միացնէր , այլագոյն դրօշները իրար կը խառնէր , և բու-
 ուրն ու ճարտար բնաւորութիւնները իրարու կը զուգէր ,
 տը Ռէյն գաղտնի կերպով հրապարակը կը յուզէր , ընդ-
 հակառակն Պ. Թիէն մեծամասնութիւնը խորհրդանու-
 ցին մէջ կը ժողովէր : Պ. Թիէնէն աւելի լաւ կուսակ-
 ցութիւններ միացնող ու ցրուող չեղաւ , ոչ ոք այնչափ
 ազդեցութիւն բանեցուց այլոց անձնասիրութեան վրայ
 և ոչ ոք կրցաւ ուրիշին սրտին խորը թափանցել այն-
 չափ . ոչ ոք այնչափ ճարտար գտնուեցաւ իւր ձեռ-
 նարկը յաջողցնելու և նորանոր հնարքներ գտնելու մա-
 սին , ոչ ոք երկդիմի և կամ յանդուգն խօսքերուն ար-
 ժէքը այնչափ լաւ գիտցաւ : Ո՞վ պիտի անցնի անոր տե-
 ղը՝ չորս ձախակողմերը առաջնորդելու համար . — ոչ
 ոք : Կորուստը անդարմանելի է . Պ. Կամպէթթա անկա-
 րող է , և ոչ իսկ կը համարձակի սոյն պաշտօնը ստանձ-
 նելու , թէպէտ անժխտելի ձիրքեր ունի , սակայն այս
 մասին պէտք եղած ազդեցութիւնը չ'ունի , թո՛ղ որ ան-
 կարդ ալ է բնաւորութիւնը , թէպէտ հնարագէտ՝ սա-
 կայն իրատ է , հիմակու հիմայ ու թերևս միշտ ինք
 զինք և ուրիշները միանգամայն կառավարելու կերպը
 չը գիտէր : Պ. Թիւլ Կուէվի անբաւական է , թէպէտ աս-
 տիճան տը ողբամպեան ցրտութիւն ունի . սակայն ո՛չ քա-
 ղաքական և ո՛չ բանակաւոր մասին պէտք եղած ձիր-
 քերը չ'ունի , համետու Հասարակապետական և անհոգ
 քաղաքագէտ է , և համբաւ ալ չ'ունի , դիւանի նախա-

գահութիւն կրնայ ընել, բայց ոչ եթէ Հասարակապետութեան: Ի զուր այն գործակալները և այն ծերակոյտի անդամները՝ որք Պ. Թիէռի մահուամբ ձախակողմին բրած կորուստը կ'զգային՝ իրենց մէկ անձկութեան պայմանին մէջ կը գոչէին. « սիրելի քաղաքակիցք, լաւ և առաքինի քաղաքագէտներ չեն պակսիր Գաղղիոյ մէջ, որք Պ. Թիէռի ձեռնարկները յաջողցնելու բաւական են և պատրաստ »: Ասիկայ աւելի խօսք է քան թէ իրականութիւն: Չախակողմը չ'ունի և չը պիտի գտնէ ուրիշ Թիէռ մ'ալ. ստոյգը խօսելով՝ Թիէռ ինքը առանձին կուսակցութիւն մ'էր, Հասարակապետութիւնը ո'չ թէ Պ. Թիէռի սկզբունքներուն՝ այլ անոր անձին վրայ հիմնեալ էր, և ահա այս է սլառճառը որ իւր մահը ձախակողմեաններուն այնչափ մեծ հարուած տրւաւ:

Իրաց արդի կացութեանը մէջ Պ. Թիէռի այս յանկարծական մահը արտաքոյ կարգի դիպումս մ'է: Պահպանողական կուսակցութիւնը իր հիմնադիրը և ներկայացուցիչը կորոյս, կորոյս այն հին միապետականը՝ որ զՀասարակապետութիւնը հաստատեց ապահովութիւն տալով անոր, կորոյս այն հասարակապետականը՝ որ առանց Գաղղիոյ երկիւղ պատճառելու, կրնար յաղթական ձախակողմին առաջնորդութիւնը ստանձնել, չափաւորականք և ձախակողմը իրենց առաջնորդը կորսնցուցին. արմատականք զիրենք չափու մէջ պահողն և 363 ներն ալ իրենց հետամտութեանց դրօշակները, Օտարը և հայրենիքը կը ջանան մէկ մէկէ աւելի հաստատել սոյն կորստեան ձախակողմին պատճառած վնասը: Անշուշտ սոյն կանխագուշակութիւնները ուրախութիւն զգալու համար չենք ընել, բայց կը հաւատարմք որ Հասարակապետութիւնը իւր կարծեացը մէջ խաբուած չէ: Պ. Թիէռի մահը բազմաթիւ անձեր պիտի քակէ ձախակողմէն, Չախակողմը միայն է և իւր առաջուան պակասութիւնները աւանդութեան պէս կը շարունակեն:

կրնայ ըլլալ որ կռիւք սկսած և վտանգն ալ խիստ ըզ-
գալի բլլալով քիչ մը ժամանակ իւր գոյութիւնը պահէ-
սակայն սա՝ ճշմարիտ է՝ թէ Պ. Թիէռի հետ գնացին
նաև զօրութեան և արուեստի այն հրաշքները, որք կը
խոստանային ձախակողմին իւր բազմատարր միութիւնը.
կանուխ կամ ու չ՝ պիտի պատահին այն բաժանումները՝
զորս Պ. Թիէռ իբրև սանձ ՚ի ձեռին բռնած էր: Հա-
ստարակապետութիւնը իւր ջերմ պաշտպանը կորսնցուց,
և Գաղղիա՝ միայն կը տեսնէ անպարէզին մէջ իրարու
դէմ զՄաք — Մահոն և զկամպէթթա՝ որ Պ. Թիէռի
մահուամբը մինակ մնացած իւր պահանջումները և իւր
անցեալը թաքուցանելու համար չը գիտէր թէ ո՞ր ան-
կիւնը երթայ մտնէ: Պ. Թիէռի մահուան յուղարկաւոր-
ներուն մէջ որչափ կ'ուզէ թող ծածկէ զինքը, երեք-
շաբթի երբ ատեան հրախրուի՝ հոն տեղ կ'ուզէ՝ թող
լուէ, կ'ուզէ թող խօսի, ի նախատինս Հասարակապե-
տութեան նախագահին և պաշտօնէից. ինչ որ ալ բլ-
լայ, Պ. կապէթթա այն անձն է՝ որ ընտրողաց և 363
ներուն առաջնորդին առջև ելնելու վախցաւ, և միշտ
Մաք — Մահոն մարաշխախոյն ակոյեանը, և այս վաղ-
ուան քաղաքականութեան կրկին դէմքերը նկատելով
է որ Գաղղիա հոկտեմբերի 14 ին քուէարկութիւնը պի-
տի ընէ:

Մինչև ցորդ Պ. Թիէռի քաղաքական կենաց վրայ
խօսեցանք, քիչ մ'ալ անոր դրական կեանքին վրայ
խօսինք ուրիշ խմբագրի մը գրած յօդուածէն քաղե-
լով:

Մահը մեր վառաց ոխերիմ թշնամին բաւական ա-
տենէ ՚ի վեր իւր երեսելեաց հունձը դադրեցուցած կը
թուէր: Ահաւասիկ սոսկալի հարուածով մը տորէն սկը-
սաւ նոյն հունձը: Սեպտեմբերի 3 ի կամ 4 ի գիշերը

յանկարծակի մարտկոցներուն վրայէն բոլոր մը վերթաւ թէ Պ. Թիէռ յանկարծամահ եղեր է Ուէն — Ժէրմէնի մէջ, ուր շրջագայութեան համար գնացած էր և յորում մահուանէն մէկ քանի ժամ յառաջ քաղաքական խորհուրդներ կուտար և Հասարակապետականաց կողմանէ պատգամաւորութիւններ կ'ընդունէր : Իւր վերջին հառախօսութեան արձագանգը հազիւ թէ լռած էր, ըստ սովորութեան իւր անունը առաւօտեան և երեկոյեան լրագրաց մէջ կը կարդացուէր . շատ քիչ անգամ՝ պատահած էր՝ որ մասնաւոր մէկ անհատ մը քաղաքային գործոց և լրագրական վիճաբանութեանց մէջ այնչափ տեղ բռնէր . և ահաւասիկ սոյն շանթընկէց գոյժը՝ որ աշխարհի մէջ բերնէ բերան կը շրջէր, գրեթէ նոյն զարմանքը պատճառեց՝ ինչ որ նշանաւոր Դիւն Դե-մար, Դիւն Դե-մար խօսքը, որ 1670 Յունիսի 29 ին վերսայիլի և Ուէն — Քլուի մէջ հնչեց :

Թէպէտ շահագիտութեամբ ծածկողներ կային, սակայն մէկը չէր խաբուեր և ամէն մարդ գիտէր՝ թէ Պ. Թիէռի առողջութիւնը սաստկապէս խանգարուած էր և իւր զաղխաղփուն կեանքը՝ երկու ձեռքով պատըս պարեալ պատրոյգին առկայծեալ բոցոյն նման՝ յաճախ մատուցուած խնամոց չնորհիւ կ'երկարէր : Յաւայի էր տեսնել թէ սրչափ անողոքելի դաժանութեամբ երկու կուսակցութիւնները ծերունոյ մը, չ'ըսեմ ոգեւորքի մը, փառասիրութիւնն իրենց օգտին կը ծառայեցընէին և անոր բնաւ հանգիստ առնուլ չը թողլով՝ շիջանուտ կեանքի մը վերջին շունչը իրենց շահուն կը գործածէին : Այն շնորհաց օրերը՝ որոց ամէն մէկը մահուան գէմ մէկմէկ շահեր էին՝ տենդի և կուռոյ օրեր գարձուցին և Պ. Թիէռի իշխանասիրութիւնը սպառիչ բոցոյ մը նման արծարծելով, սոյն ութսնամեայ ծերունին իրենց քննոյն ծածկոյթ և իրենց խորհրդոց գործիքը բաժնէին : Նոյն ինքն Թիէռ յօժարակամ էր այս բանին : Մարմնոյն տկարանալէն վերջն ալ իւր ոգւոյն գործօ-

նէութիւնը պահելով մինչև յետին շունչ խառնուեցաւ այն պատերազմին մէջ, որուն առաջնորդ կը ճանչէր զինքը և որուն պտուղը վայելել կը յուսար, և չը կրցաւ իւր կենաց և մահուան մէջ դնել այն անջրպետը՝ յորում մաստունները գործէ քաշուելով՝ յաւիտենական հանգստեան կը պատրաստուին։ Կարծես թէ նոյն ինքն մահն ալ Պ. Թիէռի սոյն ծառայութիւնը չ'արգիլեց և իւր դագաղը պատերազմի գէնք ըլլալու դատապարտուեցաւ։ Յովհաննէս Զիսքա մեռած ատենը իւր մոր թը զինակցացը թողլով՝ պատուիրեց որ թմբուկ մը իննն անկէ․ այսպէս ալ 363 ները կ'ուզեն իրենցմէ վրիպած որսը բռնել, և ուղածնուն չափ կը գոլին անոր յիշատակը և կ'ուզեն պատերազմին թափուր տեղին իրենց զօրապետին դիակովը լեցնել։

Սոյն հրապարակային եւ բաղմամբայ կեանքը ստուերադրել անգամ չենք կարող, կեանք մը՝ որ կէս դարէն կ'անցնի, չենք կրնար նկարագրել այն բաղմամբ անձը՝ որ թէ՛ լրագիր, թէ՛ պատմաբան, թէ՛ ճարտասան, թէ՛ քաղաքագէտ, թէ՛ պաշտօնեայ, թէ՛ տէրութեան գլուխ, թէ՛ կառավարիչ եւ թէ՛ կուսակցապետ էր։ Դարձեալ Պ. Թիէռի ասպարիզին մեծ կողմերը նըկարել մեր գործը չէ։ Մեք միայն իւր գրացիտական, արուեստագիտական եւ մատենագրական մասին վրայ սլիտի խօսինք, ա՛յն մասին, որ շատ շուտով մոռցուած կամ քաղաքագիտութեան երկրորդը դատուած է, բայց եւ ոյնպէս, արժանի է յայտնութեան։ Պ. Թիէռամեն բան ուսած էր, ամեն բանի հետաքրքրութիւն կ'ընէր եւ ամեն բանի ալ յարմար էր։ Իւր հարուստ եւ լուսաւոր միտքը՝ որ խիստ սուր էր, խիստ դժուարին ելեւմտական խնդիրներու եւ արուեստական գործոց դատման միանգամայն կը յարմարէր։ Պիլտօէի եւ հարկաց վրայ դատողութիւն կ'ընէր Լուդովիկոս Պարոնային պէս, օտարին քաղաքականութեանը վրայ՝ Թայէրանի պէս, ռազմագիտութեան վրայ՝ Ժօմինիի եւ

Ֆօի սպարապետին պէս , իրաւագիտութեան վրայ՝ Տիւ-
բէնի պէս , դրամարկղի վրայ՝ Լաֆիթի պէս , քննա-
դատութեան վրայ՝ Սէնթ — Պէօվի պէս , գծադրու-
թեան վրայ՝ Լագրենէօս առ Լաքրուարի եւ Մէյսօնիէօի
պէս , աստեղագիտութեան վրայ՝ Լըվէրիէի պէս ,
տարրալուծութեան վրայ՝ Պէրթըլլի պէս , փիլիսոփա-
յութեան վրայ՝ Գուդէնի պէս , թատերագութեան վրայ՝
Սքրիպի նման , երգահանութեան վրայ՝ Պէրանժէի պէս ,
երաժշտութեան վրայ՝ Ռօսինիի պէս : Ամեն բանի վրայ
յստակ գաղափարներ ունէր , ինչպէս տնկարանու-
թեան եւ երկրաշափութեան՝ նոյնպէս ալ պաշտպանու-
ղական մարտայարգարի եւ զինուորական դործարանա-
ւորութեան վրայ իւր կարծիքն ունէր :

Պ. Թիէօ՝ իւր այս յարմարութիւններով , այս ոգւոյ
գործօնէութեամբ , այս իւրացունելու յատկութեամբ
եւ հարաւայնօց սեպհական երեւակայութեամբ , Պ. Թի-
էօ քաջ լրագրապետ մ' եղաւ : Փարիզ եկածին պէս
ասոր ձեռք զարկաւ , եւ շուտով ամեն մարդ տեսաւ
լրագիրներու եւ ազատական սրահներու այս երկտա-
սարդ եւ եռանդնոտ քաւառացին , որ անխոնջ եռան-
դեամբ կը յուկուէր , եւ ամեն ճարտարութիւն , հաս-
տատամտութիւն , յանձնապատանութիւն , հնարագի-
տութիւն կը ցուցնէր յանձին , և որոց ապացոյցը տուաւ
ամբողջ իւր ասպարէզին մէջ :

Քաղաքականութեան հետ՝ հետաքրքրաբար բանա-
սիրական և արուեստագիտական քննադատութեանց
մէջ ալ կը մտնէր : Իւր առաջին գիրքն է 1822 թ. « Ե-
նչ , յորում Լիօժէն — տը Լա Բրուարի դեռարոյս հանճա-
րը նշմարեց » մեծ պատկերահանի մը ապագայն ողջու-
նելով » անոր վերջին և Տոնիէ 'ի դժուար պատկերին վրայ ,
թեպէտ և ինք Դավիթի և անոր դպրոցին կուսակիցներ-
բէն էր : Այս կէտը հազար անդամ յիշուած է , բայց
Միսթրէս Պէլլամէյի կենսագրութեան յառաջաբանը՝ որ
իւր յիշատակէ 'ի վերայ ողբերգական տեսարանի անուն հաւաքա-

ծոյին մէջ կը գտնուին, անծանօթ է. այս յառաջաբանին մէջ թատերական ճաշակ, քաղաքական մատենագրի խորհրդածութիւնք և վիճաբանական բանադատութիւնք կը փայլին. երիտասարդ մատենագիրը Անգղիացւոց դէմ յայտնի հակակրօթիւն կը ցուցնէ հոն. — « Վէս կղզեցիներ » կը կոչէ զանոնք և երբեք ուրիշ բառ չը գործածէր. կը ջանայ իւր առարկայն մեծցնել վճիռներով, խորհրդածութիւններով և ընդհանուր սկզբունքներով, և այսպէս զմարդիկ բարոյապէս և փիլիսոփայապէս կը դատէ. Պէլլամէյ Միսթրէսի իւր ըսկիզբի սղբերգութիւններէն մէկը ներկայացուցած ատեն, թալկանալուն և ծափահարութեանց ձայնէն խելքը գլուխը գալուն դէպքը պատմած ժամանակ, Պ. թիէռ սո հանճարեղ խորհրդածութիւնը կ'ընէ. « Խառնիճաղանճը՝ որ ոչինչ է և բան մը երևիլ կ'ուզէ, երբոր վախ պատճառէ՝ այնչափ կը հպարտանայ՝ որ վախցողը կը վարձատրէ ». Ստիկայ ո'չ այնչափ ուրիշ տեղ՝ որչափ թատրոնի մէջ տեղի կունենայ :

Նոյն թուականին կը վերաբերին անուհեաւ հետեւեալ մակարդով ճանապարհորդութեան մը պատմութիւնը. « Պրէնէան լէբլէ, և Լա հարաւայիճ Գաղիայ յաթիւ 1822 յամենա նշանաւոր է — դէկտեմբեր » որուն նոյնոգ տպագրութիւնը Պ. թիէռի մահուանէն 13 օր յառաջ իր լոյս ընծայուեցաւ. քաղաքական մատենագիրն աւելի կը փայլի ոոյն գործոյն մէջ, ուր մասնաւոր դէպքերու պատմութիւններ ալ պակաս չեն. Սպանիոյ պատերազմին նկատմամբ վերջէն հանած լրագրին անուղղակի յառաջաբան մ'է ոոյն գործը, և ասոր իր լոյս ընծայումը միւսոյն կարապետն էր. Բայց ձեւն աւելի պատմական է քան թէ բանադատական. Գլքին այն գլուխները՝ որոց մէջ կը բօնական բանակին Գաղիոյ մէջ անպատանող մնացորդաց նկարագրութիւնը կայ, զօրապետաց և կուսակցապետաց նկարագրութիւնը, իւրժէլի փոխարքային հետ տեսնուելուն պատմութիւնը, և քաղաքային պա-

տերաղմներուն նկարագրութիւնը խիստ դեղեցիկ են . բայց կողմնակալութենէ ալ ղերծ չըլլալնուն համար՝ այնչափ վաւերական չեն և ստուգութեան կը կարօտին : Մասնաւորապէս մէկ խորհրդածութիւն մը դտայ հոն , որ աչքիս զարկաւ , խօսք մը՝ որ կարծես քաղաքական մարդու բերնէ ելած է . «Աւագանւոյն ամենէն մեծ առաքինութիւնը՝ քննադատութեան համբերել և հպատակելն է » կ'ըսէ հեղինակը : Այս լաւ սկզբունքը շատ հին ատենէն գրած ըլլալուն համար՝ վարմանալու չէ աւոր հակառակ վարուելուն վրայ :

Վայրկեան մը խորհեցայ այս անծանօթ գրքին վերայ՝ յորում Պ. Թիէռ այնպիսի ճարտարագիծ եւ վայելելի նկարագրութիւններ մտցուցած է , որ յիշատակութեան արժանի են : 1823 ին հրատարակուեցաւ իր Պատմութեան յեղափոխութեան Գրքին անուն գրքին առաջին հատորն ալ , ուսկից սկսաւ Պ. Թիէռի համբաւը , համբաւ մը՝ որ այնքան մրրիկներու պատահեցաւ , այնչափ ազմունքներով ընդհատեցաւ եւ այնչափ փոփոխութիւններ կրեց , բայց այն ատենէն ի վեր գրեթէ իրմէն հեռացաւ ալ նէ միշտ նորէն եկաւ : 1893 ի յեղափոխութեան ականատեսներն եւ գերասանները մեծաւ մասամբ դեռ մեռած չէին , հետաքրքրաբար հարցունները ըրաւ անոնց , գրաւոր յիշատակարաններուն հետ անոնցմէ լսածներն ալ յատուկ ոճով մը եւ պատմական արուեստով մը գրի առաւ : Սոյն գործոյն համբաւը եւ արժանիքը հասկնալու համար , պէտք է հրատարակուած թուականը մտքերնիս բերենք եւ ըստ այնմ կըշռենք յայն : Յեղափոխութեան պատմութիւնը այն ատենի սովորական պատմութիւններէն շատ վեր էր , եւ ազատականաց ղէնք մ'էր թագաւորականաց դէմ : Աւելի պատերազմական գործիք մ'էր՝ քան պատմական գիրք մը : Պ. Թիէռ եւ իւր Միյնէ բարեկամը՝ — որուն գիրքը մի եւ նոյն տարին ելաւ , — առաջինն եղան՝ որ իբրեւ ճշմարիտ որդիք Յեղափոխութեան՝ այն սոսկա-

լի դարուն պատմութիւնը դրելու համարձակեցան : Մինչեւ այն ատեն , թեւեւ մասնակից եղողներն իսկ , որ Մօնթայնի մահուանէն վերջը դեռ կ'ապրէին , եւ արքայապալանները՝ չա՛տ չա՛տ չափաւոր դէպքեր միայն կը պաշտպանէին : Վերջապէս եղաւ մատենագիր մը՝ որ գրեթէ յայտնի կերպով Յեղափոխութիւնը պաշտպանեց եւ այն արիւնարբու իշխանաւորները , որք առաջ իբրեւ ապիրատ կը նկատուէին , կառավարութեան պաշտօններայնք կոչեց , թաղաւորականաց մէկ քանի սխալները , Պուրպոնեանց ոխը եւ հեռաւոր յիշատակաց նուազումը Պ. Թիէռի այնպիսի համարձակութիւն մը կուտային , յորում չափազանցեց նա , բայց անիկայ դեռ սկիզբն էր : Իւր փառասիրութիւնը , բնաւորութիւնը , իւր դաստիարակութիւնն եւ իւր անձնական յարաբերութիւնքը յայտնի էր թէ այսպիսի արդիւնք մը պիտի ծնանէին : Սրդէն եղած եղբւրթիւն մը կամ արդիւնաւորուած իրողութիւն մը կը պաշտպանէր : Սկզբունքն էր ամեն բան իմանալ , եւ իւր ազէկ բացատրել կրցած բանն ալ կ'արդարացունէր : Չէր յարմարեր իրեն բռնաւ Լուկանոսի այն խօսքը թէ , « Յաղթութիւնը պիտի դայ՝ եթէ Կատոն գալու ըլլայ » : Կը սիրէր յաղթականը եւ անոր հետ կը միանայր . իրեւ թէ չ'ապացուցուած բան մը եթէ յաջող ելք ունենայ՝ իրաւացի ալ կ'ըլլայ : Քաղաքագիտութիւնը իրեն համար յաջողելու գիտութիւնն էր : Սոյն անուանի գրքին պատմական ճակատագրականութիւնը , գլխաւոր յեղափոխականներուն դործած ոճիրներուն և եղբրանց մասին ներողութեամբ անցնելը , տկարին պաշտպան չը կանգնելը , այնչափ անմեղ զոհերու վրայ կեղծ գլխութիւն մը միայն ցցնելը և դահճին ու դատապարտելոյն մէջ իրաւանց հաւատարակչութիւն մը գոյացունել ուզելը — եւ այս իւր անկողմնակալութիւնը ցուցնել ուզած ատեն — գրքին եւ հառարակութեան վարկը բաւական կուտրեցին : Յայտնի կ'երեւայ այն մարդը՝ որ պիտի ըսէր օր մը . « Եւրո-

պայի մէջ միշտ յեղափոխականաց կողմէն պիտի ըլլամ : Պ. Թիէռ վերջը իւր դատողութիւններէն շատը մէկդի թողուց : Հետաքրքրական է իւր գործոց այլ եւ այլ տը պադրութիւնները , զորս անձամբ ըրած է , իրարու հետ բաղդատել եւ անոնց տարբերութիւնները տեսնել :

Իւր պատմական մէկ երևելի գործն ալ է Պատմութիւն Հիւսիս-Արեւելեան և Կարմիր ծովի միջև գտնուող , որ 1843 ին սկսաւ հրատարակուիլ և 1862 ին լմնացաւ : Հոն կը ցուցնէ Թիէռ հասուն մտածութիւն և փորձառութիւն , միանգամայն խորին հմտութիւն ելեմտական , քաղաքադիտական , զինուորական , պաշտօնէական խնդրոց , և այնպէս լաւ կ'արտայտէ սոյն հմտութիւնը՝ որ երբեմն մանրամասնութեան ալ կ'իջնայ : Սակայն իւր՝ Նափօլէօնի վրայ (որ իւր պատմութեան ամէն մէկ էջին մէջ յիշուած է) ունեցած զարմանքը մեղմանալէն վերջն ալ , Պ. Թիէռ անհատական կառավարութեան սիրահար էր , նոյն ինքն հասարակապետական եղած ժամանակ : Պաշտօնեայ եղած ատեն յաղթական կամարին (arc de Triomphe) շինութեան լմննալը առաջարկեց , դարձեալ առաջարկեց , որ կայսեր (Նափօլէօնի) արձանը վանդոմի աշտարակին վրայ հանուի և Նափօլէօնի աճիւններն ալ բերուին , Պօնափարթեանց ուրիշ ծառայութիւն մ'ալ մատոյց և կը համարձակիմք ըսելու՝ թէ անոնց պաշտպանութիւն ընելու մասին Պէրանժէէն վերջը Պ. Թիէռ է : Եւ տհա պոս պատճառաւ էր որ Պ. Թիէռ Մաղասի մէջ արդիւնեւելէն վերջն ալ Նափօլէօն Գ. զայն իրրեւ ազգային պատմագիր կը յարգէր և որուն ապացոյցը տուաւ 1856 ի նիստին մէջ ըրած ճառախօսութեան ժամանակ դովետիւք յիշատակելով անոր գիրքը , թէ պէտ Պ. Թիէռ հայրենասիրաբար շուտ հակառակեցաւ և ընդդիմացաւ ասոր : Ինչպէս գիտեմք , Հիւսիս-Արեւելեան և Կարմիր ծովի միջև գտնուող , որ բնաւ չը կասեցաւ զայն պակեւէ առանց վախնալու , թէ իւր անդամներէն հըռ-

չակաւոր մէկը պսակելով՝ նոյն ինքն զճեմարանը պսակած՝ կ'ըլլայ 20,000 ֆրանքի պարգևը՝ զոր Պ. Թիէռ-շընդունեց, Թիէռեան վորձաարութիւն անուամբ ուրիշէն տրուեցաւ ։ Պ. Թիէռ ՚ի վաղուց ֆլորանտի պատմութիւնը գրելու կը փափաքէր, և միտքը դրած էր որ իւր բաղձանքը և արուեստագիտական հմտութիւնները արտայայտէ հոն ։ Խիստ կը սիրէր արուեստները և պարապ ժամանակները վրձինով կ'զբաղէր ։ Այն հանրագիտական հանճարին հետաքրքրական կողմերէն մին ալ այս է, հանճար մը՝ որ աւելի հասկնալու քան թէ զգալու համար եղած էր և աւելի կը սիրէր գիտնալ և կըրնալ քան թէ գեղեցիկ ճաշակն ունենալ ։ Սէն—ժորժի սրահին հաւաքածոյքը անուանի են, կը սիրէր իւր շուրջը ունենալ հին փորագրիչներ, պղինձներ, փղոսկրեղանդակեալ փայտեր, Սաքսի և Սէվրի ապակիներ, բաժակներ, ամէն տեսակ հետաքրքրական իրեր, ամէն տեղէ և ամեն ժամանակի, Բաղարձակ և գաղափարական գեղեցիկութենէն յառաջ անհատական գեղացմունք և հանդամանք կը փնտռէր ։ Պ. Շարլը Պլան՝ Պ. Թիէռ-շընդուն վրայ ծանօթութիւն մը դրած էր ։ Այս խօսցին մէջինները Հասարակորդութիւնը (commune) ցրուեց, բայց վերջը նորէն ձեռք բերելով՝ խույր նորաշէն պանդոկին մէջ հաստատուեցաւ ։ Պ. Թիէռի առաջին կարգի դիտանական մ'ըլլալուն վրայ տարակոյս կայ, բայց սա ստոյգ է՝ թէ նշանաւոր բանասէր և երաժիշտ էր ։

Իւր կենաց վերջին տարիները կ'ըսէր՝ թէ փիլիսոփայական գրուած մը սկսած է, յորում զննութեանութիւնը ՚ի հիմանց պիտի ջրէ ։ Ոչ միայն անհեթեթ բան մը, այլ և անասնութիւն կը համարէր զննութեանութիւնը, և յայտնապէս իւր վառվռուն խօսակցութեանց մէջ այսպէս կը կոչէր զայն ։ Սոյն ընդարձակ դորժոյն ծրագիրը բոլոր մարդկային ծանօթութեանց համառօտութիւնն էր, և զայն ամբողջացնելու համար Պ. Թիէռ իւր

վաթանամեայ հասակին մէջ դպրոց մտած էր իբրեւ ուսումնասէր աշակերտ, բայց ոչ միշտ հնազանդ, իւր գաղափարաց մէջ յամառ, զորս իւր դաստիարակաց աշակերտացանել կը ջանայր։ Ընթերցմունքը իրեն համար պարզ զբաղմունք մը չէր։ Սեռմունքը միտիթաւրութիւն մը սեպած էր, և իւր հրապարակային կենաց յարձուածոց մէջ ուսման կ'ապստանէր։ Իւր նախադասութեան վերջերը ժողովոյ ատենին մէջ բռնած լեզուն յառաջ ալ բռնած էր։ 1834ին, ճեմարանին անդամակցելու օրը արտասանած ճառին մէջ այսպէս խօսած է. «Շնորհակալ եմ ձեզնէ, խաղաղաւէտ մարդիկ, որ բարեբաղդաբար զմեզ յուզող խռովութիւններէն հեռի էք։ Չընորհակալ եմ որ կոռուակցական յուզմանց մէջ բանասէր աշակերտ մ'ընտրեցիք, որ առժամանակեայ կերպով ուսմունքէն հեռացած էր»։

Թէ՛ իբր ճարտասան և թէ՛ իբր մատենագիր՝ Պ. Թիէռ չ'ունի ոչ մտածման խորութիւն և ոչ ոճոյ մեծամեծ յատկութիւններ։ Ո՛չ այնչափ բարձրէն կը խօսի և ո՛չ ալ այնչափ ուժգին։ Ո՛չ կը յափշտակէ և ո՛չ կը շրջլայնէ։ Բայց մէկ քանի միջին աստիճանի ձիրքեր ունի՝ որոցմով խօսքը յառաջ կը տանի, այն է, յատկութիւն, պարզութիւն, քաղցրութիւն, ճոխութիւն, գիւրմբռնելիութիւն, արուեստ բացայայտելոյ, դասաւորելոյ, ամփոփելոյ, և մէկ մ'ալ խիստ շատ բանի յարմարութիւն։ Բան մը ամենուն հասկանալի ընելու մասին իրեն հաւասարը ունեցած չէ։ Մտիթաւրը չարաստութեամբ այսպէս կ'ընէր անոր համար. «Այս այն Պ. Տըլափալիոնն է՝ որ իւր կարծեացը մէջ ազատ է»։ Պ. Ժօհն Լըմուէն աւելի նրբախօս կերպով ըսած է Տէպա լրագրոյն մէջ. «Ասիկայ ժողովոց Պուլիէ բառարանն է։ Աւելի նորաշնչան կարծիք մը յայտնելէ կ'զգուշանայր և ոչ թէ Լաքօուտէռի պէս՝ հասարակաց համաձայնեցնէ»։ Ատենին մէջ՝ կարծես ամեն բան Պ. Թիէռի աննպաստ էր. իւր կարճ հասակը, ակնոցները, նեղ և

անձուկ շարժուածքը, իւր կծու և սուր ձայնը : Առաջ-
ները բնութեան սոյն ազդարարութիւնը չը հասկնալով
իւր սկիզբի ճառախօսութեանց մէջ կը սիրէր պերճա-
րանութիւն և ճարտասանական ձևերու կ'երթար : Այս
ճանճ — Միրապօն ծաղրեցին և Պ. Թիէռ վերջէն իմա-
ցաւ թէ՛ իւր ձայնը անյարմար է այս տեսակ բաներու :
Ուստի անկէց յետոյ ատենախօսներէն ամենէն արագա-
խօսը, ամենէն նրբախօսը, ամենէն եռանդնոտը և ա-
մենէն ազատախօսը եղաւ Պ. Թիէռ : Երբ Պ. Թիէռ իւր
սկիզբի փորձերէն և խարխալումներէն անցաւ և իւր
հաստատ կացութիւնը ձեռք ձգեց, տեսնելու էր այն
ատեն այն փափուկ և սուր ձայնը, որ երեք ժամուան
մէջ իւր նպատակին կը հասնէր, ինդիրը կը պարզէր իւր
խառնուրդներէն, ամէն կերպ կը դարձնէր զայն, պոյ-
ժառ լուսով կը լուսաւորէր զայն, պատերազմական կար-
գով մը կը շարէր տառերը, մէկ սկզբունքէ մը պատ-
մութեան մը կ'անցնէր, արուեստական ճառէ մը անձ-
նական յիշատակի մը կ'անցնէր, դիւրաւ նիւթոյն ամէն
կէտին վրայ կը դառնայր, երբեմն մացառներու մէջ կը
մտնէր, ճառին օղակը կը թուլցնէր կամ թելը կը կտրէր,
որպէս զի յանկարծակի վերստին կապէ զայն, վերջա-
պէս իւր աղատ և բեղմնաւոր ողուոյն ամէն հնարքները
'ի դործ կը դնէր :

Իւր իմացականութեան սոյն ճշմարիտ գաղղիական
յատկութիւններն են որ իւր համբաւը ընդդէմ շատե-
րուն ճգանց՝ հաստատ պահեցին : Դարձեալ իւր համ-
բաւոյն պատճառը՝ իւր հայրենասիրական չափազանց
ղգացումը և աղգին մատուցած ծառայութիւններն են :

ԱՐԴԻ ՌՈՒՍԻԱ

Ե.

Գերեաց արքայութիւնն ի՞նչ ազդեցութիւն քրաւ
 գիւղացւոյն վիճակին վրայ. լաւ տեղեկութիւն առնե-
 լու համար, պէտք է նոյն իսկ գիւղացւոյն հետ խօսիլ.
 Բայց վստահութիւն չունի հետը խօսողներուն վրայ, ու-
 թովհետեւ ծպտեալ պաշտօնականներ կ'ըլլան, որոնք
 միշտ նոր նոր տուրքեր աւելցնելու պատրաստ են։ Ե-
 թէ խօսիլ ալ ուզէ, յայտնի չ'կրնար բացատրել ըսածը։
 Յիրաւի իրիստ դժուարին է ուսու գիւղացւոյն պէս
 ազէտ մարդուն համար՝ իր արդի վիճակը գերութեան
 ժամանակ ունեցածին հետ բաղդատել։ Գերիներն ը-
 նելիք չատ մը աշխատութիւններ և պարտքեր ունէին.
 Բայց փոխարէնը, առանձնաշնորհութիւններ կը վայելե-
 ին, օրինակի համար, հօտերնին՝ տիրոջ մարգագետին-
 ներուն մէջ կ'արածէին, անտառներէն փայտ կը կըտ-
 րէին խրճիթնին նորոգելու համար. եթէ կովերնին կամ
 ձիերնին կորսնցունէին, տէրը փոխ կուտար, կամ վե-
 ռտին գնելու համար, կ'օգնէր անոնց, սովու ատեն
 ալ մեծամեծ նպաստներ կ'ընէր, և ըն. 1861 էն ի
 վեր, պարտքերն և առանձնաշնորհութիւններն անհե-
 տացած և օրինաւոր յարաբերութիւնք հաստատուած
 են։ Գիւղացին բան մ'ալ ձրի չը կրնար ընդունիլ։ Ու-

րեմն իւր նոր կայութեան մէջ, մէկ քանի օգուտներու հետ՝ ծանր պարտքեր ալ կան, և եթէ իւր արդի վիճակը հարցունելու ըլլաւ, կը պատասխանէ՝ թէ լաւ և միանգամայն առջինէն աւելի գէշ է:

Սակայն շատ ճանապարհորդք՝ վերջին տարիներս այս Նիւթոյն գրայ մանրամասն և հաւատարմութեան արժանի տեղեկութիւններ առած են: Ամենքն ալ կը վերկայեն և կ'ըսեն՝ թէ իրօք մի քանի գիւղեր առջինէն աւելի բարեկեցիկ են, բայց գերեաց աղատութենէն ՚ի վեր թշուառութիւնը ուրիշ բազմութիւ գիւղերու մէջ սաստկացած է: Մէկ բառով, մինչև ցարդ, աղատութեան դժնդակ հետևութիւնները՝ օգուտներուն հաւասար և թիրեւ կ'անոյնին ալ: Այս հետևութեան պատճառն ի՞նչ է, որ 1861 թ. աղատութեան միջոցին բնաւ չէր դուշակուեր, Գիւղացին միանգամաղատուելէն վերջը, իւր նոր աղատութիւնը ուրիշ բանի չը գործածեց, բայց եթէ քիչ աշխատելու և ինքզինք չափազանց արբեցուցնելու ատու, ինչպէս ուրեմն թշուառութիւնը պիտի չը սաստկանայ: Սակայն կան գիւղեր, յորս բնակչաց մեծագոյն մասը գործունեայ և խնայող ըլլալով, բարեկեցութեան հասած են, բայց այս գիւղացիները որոնք այլոց վրայ ազդեցութիւն պիտի բանեցունեն, ընդհակառակն տեղական պաշտօններ, առանձնելէ խոյս կուտան և գիւղին վարչութիւնը անկարող մարդոց կը յանձնեն: Տեղական վարչութիւնն ալ գէշ է: Հասարակաց աղետից միջոցին, որպիսիք են հրդեհ, անասնոց ժանտախտ, եղն, վերն, անդդայ և անկարող վերթուի վտանգին առջև, Գիւղացիք միշտ առ խօսքը կը յեղյեղեն՝ թէ դատաստորեղօղը մեղք մ'ալ կ'առնէ վրան: Գիւղին ժողովներն ալ գերութեան ատենէն աւելի վատ թարաջած են: Այն ատեն, տանուտեարք՝ որ մինակ իրենք ձայն ունէին խնդրոց մէջ, և ամենքն ալ պատուաւոր մարդիկ էին, ժողովոյն ղեկը ձեռքերնին բռնած էին և խռովայոյզ անդամներն ալ ի կարգ և

յուղղութիւն կը հրաւիրէին . Հիմայ որ մեծ ընտանիք-
ները բաժնուած և ամեն չափահաս գիւղացի տան գրէ-
խաւոր է , գիւղին՝ դարձերը խառն 'ի խուռն՝ մեծա-
մասնութեան ձայնով կը կարգադրուին :

Սակայն և այնպէս քանի մի տարիէ 'ի վեր այս զեղ-
ծումները վերնալու վրայ են . երբ Ռուս գիւղացին իր
մեծերէն խաբուի , օրինակի համար , երբ տեսնէ որ
գիւղին մեծը հասարակաց ստակէն խորելով , կրկին
սուրբ վճարելու կ'ստիպուի , կ'զգուշանայ՝ օրպէս զի ա-
պագային անխարդախ մարդոց քուէ տայ :

2.

Արդի ձարին գերեաց ազատութիւն չնորհելէն և
Ռուսիոյ վարչութիւնը նորոգ կարգաւորելէ յետոյ , իր
գլխաւոր գործն եղաւ արդարութեան բարենորոգումը :
Հին ատեն՝ դատաւորները ժողովրդեան կողմանէ ինա-
րուելով , այն ալ կարճ միջոցի համար , բսլորովին ան-
պիտան կ'եղնէին : Այս դատաւորները՝ սրունք կալուս-
ծաւոր էին , բնաւ իրաւագիտութիւն և ո՛ր և է ուս-
մունք չէին գիտեր : Քիչ թուշակ բնուենելով , և արդէն
հասարակաց առջեւ պատիւ չունենալով , ապօրինաւոր
միջոցներով եկամուտնին շատցնելու կը նայէին . Գործոց
մասին անտեղեակ ըլլալով , իրենց ատենադպրին կը
յանձնէին ամեն խնդիր , և անոր որոշումը կը գործադ-
րէին . աւելորդ է ըսելը՝ թէ այս դրագիրը՝ ստակ կոր-
զելու արհեստը աւելի լաւ գիտէր քան թէ օրէնքը :
Նիկողայոս ձարն այս զեղծումները նկատողութեան ա-
ռած էր . բայց առանց դատապատանական բարենորոգ-
մունք ընելու մեռաւ . այս գործն իւր օրգւոյն յանձնեց :
Ըստ նոր օրէնսդրութեան , երկու տեսակ դատա-
ւորական իրարմէ անկախ . ատենան իրաւախօհութեան

և ատեան կառավարութեան . այս բաժանմանց իւրաքանչիւրն ալ սովորական և բարձրագոյն ատեաններուն ին . երկուքն ալ զատ զատ ծերակոյտի ժողովներ , որոնք դատի վերաքննութեան պաշտօնն սահմանած են :

Իրաւախօհութեան ատեանն ամենէն շնչին գործերը կը քննէ . կառավարութեան ատեանն ալ ամենէն մեծերը : Առաջնոյն մէջ , դատը խիստ պարզ կը տեսնուի . դատաւորներն ալ ժողովրդեան կողմանէ՝ տեղադրներուն մէջէն ընտրուած են : Երկրորդին մէջ , դատը մեծ կ'ըլլայ . դատաւորներն ալ որոնք իրաւագէտ ըլլալու են , կայսրէն ընտրուած են : Եղեռնական գործոց դատաստանը կառավարութեան ատենին վերապահեալ է , յորում մեծ դատաւորն ալ ներկայ կը զըտեսնուի . այսպիսի պարագայի մէջ դատաստանն անդառնալի է : Արդարութեան պաշտօնեայն՝ ընդհանուր բոլորէի ալ է միանգամայն , և ամեն մէկ ատեանի մէջ իր ստորակարգեալն ունի :

Դատաստանական այս նոր օրէնքներն ինչպէս կը գործադրուին . Առջի դրութենէն աղէկ են , բայց չատկէտերու մէջ ալ պակասաւոր : Հաշտարար կամ սովորական դատաւորներն անվործ են և բնաւ իրենց պաշտօնին վրայ դադարաւ չունին : Այսու ամենայնիւ , այս պակասութիւնները քիչ քիչ կ'անհետանան . դատաւորութեան պաշտօնի ցանկացողները հիմայ լաւ ուսմանք կը սովորին , և կրնանք գուշակել թէ՛ դատաստանայ նոր կտրոն ապագային՝ յաջողակ և կարող անդամներէ՝ սկիտի բաղկանայ : Այս ատեն , վստահութեան արժանի փաստաբաններ ալ կ'եննեն : Հիմայ վստահ բանները տգէտ և խարդախ են : Ընդհանրապէս կաշառակրծութեան աչք կը տնկեն , ասանկով շատերը հարցաւորութիւն դիզած են : Հասարակութիւնը տակաւին հին նախապաշարմանց մէջ ըլլալով , այսպիսի անարդարութեանց դէմ անտարբեր կը գտնուի , և դատաստանն իբրեւ այնպիսի կռիւ կը նկատէ , յորում յաղթու-

թիւնը ոչ թէ իրաւանց , այլ ճարպիկութեան կողմէն է ,
և այնպէս համոզուած է՝ որ կաշառքը՝ յաջողութեան
անհրաժեշտ պայմանն է :

Եղեռնագործները դատելու համար կարգուած մեծ
դատաւորներն ալ՝ իրենցմէ սպասուած ակնկալութիւն-
ներուն չեն համապատասխանած մինչեւ ցարդ : Այս
դատաւորութեան մասն կողմով դիւղացիք բնաւ պաշ-
տօնին չեն հասկնար : Տեսած դատերնին բնաւ կարգա-
ւորեալ չէ . եթէ ամբաստանեալը ատենին առջեւ եր-
դում ընէ ինքզինք արդարացնելու համար , անմիջ կը
հրատարակեն . երբեմն պատահած է՝ որ ամբաստանե-
լոյն իրօք եղեռնագործ ըլլալը ստուգուած է , բայց
դատաստանին օրը՝ կրօնական տօնի օր ըլլալով , դա-
տաւորները յանցաւորին ներած են , որպէս զի այնու-
հետեւ բարի քրիստոնէի կեանք վարէ :

Դատաւորները ոչ թէ միայն սոգէտ են , այլ նաեւ
բազմաթիւ նախապաշարմունքներ աւունին : Եթէ դա-
տաւորը վաճառական ըլլայ , խարդախութեան համար
մեղադրելի ներողամտութիւն կը ցցունէ . իր շատ անգամ
բրածը իբրեւ յանցանք կրնայ նկատել . եթէ դիւղացի
ըլլայ , անողոք խստութիւն կը բանեցունէ ընդդէմ սե-
փականութեան յանցանաց համար , որովհետեւ ինքն
ալ այնպիսի յանցանաց երեսէն չատ կը նեղուի . իսկ
էրկանը՝ իւր կնոջ դէմ գործած անդթութեանց համար
քիչ խստութիւն կը բանեցունէ , որովհետեւ տակաւին
այն հին գողափարն ունի , թէ կինը էրկանը միապե-
տական իշխանութեան տակ է , եւ թէ տկար սեռը միշտ
անարդեւ պէտք է :

Է.

Ռուսիոյ վրայ գրած յօդուածնիս վերջացնելէ ա-

ուաջ, պէտք է՝ որ իւր արտաքին քաղաքականութեան
և ընելիք աշխարհակալութեանց վրայ խօսինք. Ռու-
սաց պատմութեան գլուխներուն ամենէն կարեւորն ա-
սիկայ է :

Երկու դարէ՝ ի վեր, Ռուսիոյ սահմանները շատ
շուտ ընդարձակեցան, այն Ռուսիոյ, որ այսօր Սառու-
ցեալ ովկիանոսէն մինչեւ Մեաւ ծով, և Գերմանիոյ սահ-
մանագլուխներէն մինչեւ խաղաղականին եզերքը և Չի-
նաստանի սահմանագլուխը կը տարածուի : 1722 ին 14
միլիոն հպատակ ունէր, իսկ այսօր դրեթէ 80,000,000 :
Ռուսիոյ ըրած աշխարհակալութիւններուն գլխաւոր
պատճառներն են նոր երկիր գրաւելուն պէտքը, քա-
նի որ հին հողերը հետզհետէ կը մշակուին, սահմանա-
գլխոց թափառական ցեղերուն դէմ՝ անձնական պաշտ-
պանութեան բնագոյումը, վերջապէս կառավարութեան
քաղաքական մեծ նպատակներն և ծովեզրեր ստանա-
լու փափաքը : Գեա ինչպէս կրնայ իր սահմանն ըն-
դարձակել :

Ռուսք՝ Բեւեռական ծովէն արդիւրեւած ըլլալով,
հիւսիսի կողմը սահմանին ընդարձակելու չեն խորհիր :
Արեւմտեան կողմին համար ալ այնպէս է. այս կողմէն
Գերմանիա իրենց դրացի է, որ ի հարկին, կրնայ իր
սահմանագլուխները պաշտպանել, Հիւսիսային արեւմը
տեան կողմը, 1809 ին, Ֆինլանտիոյ տիրապետելով, ի-
րենց բնական սահմանագլուխը ստացան. եւ քիչ հա-
ւանական է՝ որ հիւսիսային Աքանտինավիոյ չոր ապա-
ռաժներէն անդին անցնելու նպատակ ունենան : Չի-
նաստանի կողմը, Ռուսիոյ՝ նոր գրաւումներ ընելն ան-
կարելի չէ. իրաւ է որ Ռուսիա՝ Չինաստանի սահմա-
նագլխոյն երկայնութիւնը՝ շատ կալուածներ ունի, զո-
րոնք բաւական ատեն պիտի չ'կրնայ պէտքի բերել :

Հնդկաստանի կողմէն, Ռուսաց յառաջադիմութիւ-
նըն Անգղիոյ մոտատանջութիւն պատճառած է. երկու
կառավարութեանց դահլիճներն իրարու հետ կը բա-

նակցին , որպէս զի ապագային ' մէջերնին պատերազմ
չ'ծագի՝ կեդրոնական Ասիոյ գրաւման խնդրոյն համար :

Այսօր Անգղիոյ և ամբողջ Եւրոպիոյ ուշադրութիւնը՝ Ռուսիոյ՝ թուրքիոյ դէմ պատերազմ բանալու և Կ. Պօլսոյ վրայ արշաւելուն վրայ դարձած է : Արդէն Ռուսաց՝ Կ. Պօլսոյ տիրել ուղեւնուն մէկ պատճառը յիշած ենք . Ռուս ձարերը՝ արեւելեան եկեղեցւոյ միջոցաւ քրիստոնէութեան դարձան , երբ Կ. Պօլիս թուրքաց իշխանութեան տակ ինկաւ , և արդէն կը մտնէինք՝ որ Աստուած միշտ թուրքիոյ իշխանութեան տակ պահէ , և մեր կառավարութիւնը յաղթական հանգիստնայ ներկայ պատերազմին մէջ , ձարերը ինք զինքնին իկեղանդիոյ անկեալ իշխանաց օրինաւոր յաջորդները նկատեցին , և որոշեցին՝ որ օր մը արեւելեան եկեղեցւոյ նախկին մայրաքաղաքին մէջ քրիստոնէական պաշտամունք կատարեն . այս մտացածին գաղափարը Ռուս ժողովրդեան մտաց մէջ խոր արմատ ձգեց . Այս իբր թէ կրօնական պատճառին հետ , ցեղակցութիւններն ալ՝ Ռուսերը դէպ 'ի թուրքիա կը մղեն : Թուրքիոյ հպատակ ժողովրդաց մէկ մասը Ռուսաց պէս սըլաւ են . կէս դարէ 'ի վեր , այս ժողովրդաց ազգային բանաստեղծութիւններն ու երգերը , և բանասիրական գրուածները՝ օտար կառավարութեան տակ իրենց կը բաժ տառապանքներով լեցուն են , և անուղղակի կերպով Ռուսիոյ ազատարար բազուկն իրենց յօգնութիւն կը կաշեն : Բայց իրաւունք ունին , ո'չ . մեր բարեխընամ կառավարութեան տակ , վստահ ենք որ ամեն հանգստութիւն կը վայելեն և պիտի վայելին՝ եթէ ապստամբական շարժումներ չ'ընեն : Անկարելի էր որ այս օգնութեան ձայնին արձագանգը մինչև ձարին հպատակաց ականջը չ'հասնէր . և տակաւ առ տակաւ սլաւ կայսրութեան մը գաղափարն յղացուեցաւ , մայրաքաղաքը Կ. Պօլիս ըլլալու պայմանաւ : Քաղաքագէտք մի թէ այս երազին իրականալուն կը հաւատա՞ն . ո'չ երբէք :

վերջապէս , քաղաքական պատճառներ ալ ձարերր դէպ 'ի վոսփոր կը ձգեն : Ռուսիա՝ երկայն ատենէ 'ի վեր ծովային զօրութիւնը աւելցունել կուզէ . Բեւեալին ծովը և Պալթիկը՝ նաւարկութեան կողմանէ դժուարութիւններ և վտանգներ կը ներկայացունեն , ուստի Ռուսիա՝ դէպ 'ի Միջերկրական դարձուցած է ալքը : Սեաւ ծովուն հիւսիսային և արևելեան եզերքներուն տիրած է . բայց իր նպատակը կիսով չափ իրականացած է . որովհետև նաւերը՝ Սեաւ ծովէն Միջերկրական երթալու համար , վոսփորէն և Տարտանէէն պիտի անցնին , զոր թուրքերը ուղած ատեննին կրնան գոցել : Ուրեմն անկարելի է՝ որ Ռուսք Կ. Պօլսոյ տիրելու չը ջանան , որ այս կարևոր անցքին բանակին է :

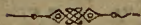
Երկու տարի առաջ , երբ արևելեան խնդիրը ծագեցաւ , կրօնական , պատմական և քաղաքական պատճառները , իւրաքանչիւրն ալ տարբեր տարբեր ազդեցութիւն ըրին ազգին զգացմանց և կառավարութեան ընթացքին վրայ : Պաշտօնական մարմիններէն դուրս , գործողութեան կեդրոնը սլաւ մասնաժողովը եղաւ , բարեգործական ընկերութիւն մը , որ երեք ճիւղի բաժնուած էր . Մոսկուայինը , Բեդրսպուրկինը և Փիէվիինը : Արևմուտք այնպէս կարծեց՝ թէ այս մասնաժողովը աւելի կամ նուազ յեղափոխական ընկերութիւն է : Ռուս յեղափոխական ընկերութիւնք՝ ազգայնութիւնները , հայրենասիրութիւնը , ցեղերն և կրօնքները իրբև անցելոյն վերաբերեալ տղայութիւններ կը նկատեն : Բոլորովին տարբեր է սլաւ մասնաժողովը , որ բարերար և կատարելապէս «*բնորոշ*» անձերէ կը բաղկանայ , Հերէլի ապստամբութենէն առաջ , իր անդամները , յորս մեծ տիկնայք ալ կան , երկրին մէջ բնակող օտար պաշտօններուն կ'օգնէին , Ռուսիոյ մէջ Պուլկար պատանիներ կը դաստիարակէին , և թուրքիոյ ու Աւստրիոյ «*բնորոշ*» եկեղեցիներուն՝ եկեղեցական անօթներ կը զրկէին : Անդամներէն ոմանք ալ օտար սլաւներուն , օրինակի հա-

մար, Պուլկարաց սրտին մէջ՝ ընդդէմ իրենց տէրերուն
ապստամբութեան սերմեր ցանեցին և իրենց միակ օ-
րինաւոր տէրը Ռուսիան նկատել տուին :

Այս միջոցին Ռուս կառավարութիւնն ինչ կ'ընէր և
ինչ նպատակի կը ծառայէր : Շատերը կը վկայեն՝ թէ
ձարը պատերազմ չէր ուղեր, և անկէ խոյս տալու հա-
մար ամեն կարելի միջոց 'ի դործ կը դնէր : Յերաւի,
Ողեքսանդր Բ. պատերազմ ընելու պէտք չունէր՝ ուրիշ
միասկեաներուն պէս, ներքին քաղաքականութեան վը-
րայ իր հպատակաց խորհիլ չ'տալու համար. իր միա-
պետական իշխանութիւնը այսօր անցելոյն պէս հաստա-
տուն է : Մէկ կողմանէ ալ, ձարը կ'զգար՝ թէ երկայն
խաղաղութեան կարօտ էր, ձեռնարկած բարենորոգում
ները լաւ վախճանի բերելու համար : Բայց վերջապէս
չ'կրցաւ իր ժողովրդեան պատերազմական եռանդին
դիմադրել, և ահա այսօր պատերազմի նշանը տրուած
և երկու հզօր կառավարութեանց բանակները պատե-
րազմին դաշտն իջած են :

Ներկայ սոսկալի պատերազմը ինչ վախճան պիտի
ունենայ. անկարելի է գիտնալը, միայն 'ի սրտէ կ'ա-
ղօթենք՝ որ Աստուած ժամանակիս անտանելի նեղու-
թիւններէն շուտով ազատէ զմեզ :

Վ Է Պ

ՇԵԼՄ ԵՒ ՎԼԱՏԻՄԻՐ

Կ Ս Մ

ՊԱՇՏՕՆԱԿԱԼՔ ԵՒ ԱԶՆՈՒԱԿԱՆՔ

Ռ Ռ Ի Ս Ի Ռ Յ

Դ.

ԹԱՍԻԱՆԱ

Յաջորդ կիրակէն լանինին ամուսնութեան հանդէսը կատարուեցաւ. վլատիմիրն ալ՝ նիկողայոս Բօփօֆ պաշտօնակալը, զոր Մօլէր իրեն յանձնած էր, իրեն քարտուղար հլաւիրած էր։ Քարտուղարը խմանալով որ նոր ամուսնացեալք խրիմու մէջ՝ Թասիանայի հօր ունեցած կալուածոց մէջ կ'ուղեն անցնել իրենց ամուսնութեան առաջին ամիսը, յառաջուց երթալ տեղ պատրաստելու հրաման ուղած և առած էր։ Սմունութեան երկրորդ օրը՝ Բօփօֆ իր մօրը բաւական մեծ կակղումար մը տալէն յետոյ, զոր վլատիմիր իրեն տուած

էր իր ապագայ թոշակաց հաշուով, Սէն — Բեթրսպուր-
կէն մեկնեցաւ :

Մօլէր՝ Շէլմին հետ տեսնուած իրիկուն, վրա-
միրը տեսնելու դացած էր : Իւր դրից յանկարծական
փոփոխութիւնն ալ անոր բացատրելու համար, ըսաւ թէ
կիրլանտայի մէջ ունեցած բաւականաչափ ժառանգու-
թիւն մը ձեռք բերելու կ'երթամ : Պոհեմեացիին աղնո-
ւատոհմ սերունդէ մ'էր, և Լանին ալ փայլուն դէրքի
մէջ գտած էր զինքը : Շուտով համոզուեցաւ կոմսն այս
ժառանգութեան պատմութեան և անկեղծութեամբ
շնորհաւորեց զինքն ասոր համար : Այս փառաւոր կե-
նաց մէջ ծանօթացեր էին մէկմէկու այս երկու երե-
տասարդները, որ աղատ և հարուստ ընտանեաց ամեն
երեսասարդներուն կենաց սկիզբն է : Լանին յափրութեան
և զգուանաց պատճառաւ հրաժարած էր այս կեանքէն,
Մօլէր ալ 'ի հարկաւորութենէ : Վրաժմիր այն վերջին
բարեկամն էր, զոր ունեցած էր Մօլէր հնչտական աշ-
խարհի մէջ, որուն վերջէն իր ձախորդութեան ժամա-
նակը՝ իւր վաղեմի բարեկամներէն առաւել ևս յարե-
ցաւ, այս առածը յեղեցելով. « Նոր բարեկամը հին
բարեկամէն աւելի յարգի է » : և յիրաւի այս անգամուն,
այսպէս եղաւ : Սմէն կողմանէ դադրեցան իւր բոլոր
յարաբերութիւնները, և կոմսը միայն նախանձայոյզ և
վեհանձն պաշտպան գտնուեցաւ իրեն :

Մօլէր այն իրիկունը, որ Լանինին քովն եկաւ, իր
բախտի փոփոխութիւնը անոր խմացնելու, 1344 թուա-
լի հանեց իւր գրպանէն և իւր բարեկամին առաւ, ը-
սելով՝ թէ կարծեմ այս ստակը ձեզ կը պարտիմ : Վրա-
ժմիր՝ շատ անդամ առանց հաշուոյ փոքր գումարներ
ընձեռած էր անոր, և կ'ուզէր չ'առնել, բայց Մօլէր
այնչափ թախանձեց, որ երիտասարդն ստիպուեցաւ ըն-
դունել այս փոխարինութիւնը : Յետոյ յարեց կիրլանտա-
ցին՝ թէ իւր բարեկամէն առած դրամոց միշտ ճշգրիտ
հաշիւ բռնած էր, որ մը զանիկա հատուցանելու հա-

մար : Լանին ստուգութեամբ խնայքեր էր իւր բարեկամին սաստիկ չքաւորութիւնը , և միշտ համեստ դատած էր զանիկայ : Այս հանապազօրեայ ճշգրտութիւնն ու փոյթը յուզեց և զարմացոյց զանիկայ , ասոր համար ալ իւր պաշտպանողական բարեկամութիւնը խորին մտերմական զգացման մը փոխանակեց :

Առաջարկեց Մօլէրին՝ որ ամուսնութենէ յետոյ ձեռք չտուէր տունը իրեն թողու . բաւական լաւ հագուստներ տուաւ անոր , և իրիկունը անգլիական ժողովարանը տալաւ զանիկայ , ուր իր հարսնացուն պիտի ընդունէր : Այդ գէշ ըսած ենք , Մօլէր ժամանակաւ բարեբարոյ մարդոց հետ կենցաղավարած էր , յողովարանին մէջ իւր վարդապետ ընկերներէն մէկը անիկին պատահեցաւ որոնք անոր ժառանգութեան տիրանալը խնայած ըլլալով՝ մէկէն ճանչցան զինքն , թասիանայէն ընդունուելէն յետոյ չափազանց ուրախ էր սիրտը , և հրաժարեալ Պոհեմեային ներկայացնելով կըսէր . « Մօլէր տը Մօլէրս Հոմօն , իմ լաւագոյն բարեկամն » : Տասն և հինգ օրէ 'ի վեր ձայնը յուզեալ էր , որոյ պատճառն ալ Մօլէրի համար իր ունեցած մտերմութիւնն էր , որ իրիկունն աւուանց որ և է դժուարութեան այն ընկերութեան մէջ եկաւ , զոր ձգելու պարտաւորեալ էր իր աղետից համար :

1849 , Նոյեմբերի երկրորդ օրը , որ երեքշաբթին էր , Վլադիմիր՝ թասիանային հետ միանալէն վերջը , դէպ 'ի հարաւ մեկնեցաւ , իր բարեկամը՝ իր կնոջ ներկայացնելէ և Մօլէրը ստիպելէ վերջը՝ որ խրիմիլին այցելութեան գաց , որուն Մօլէր հաւանութիւն տուաւ :

Մօլէր իւր բախտի փոփոխման , և Լանին ալ իւր ամուսնութեան վրայ մտածելով բոլորովին մոռցեր էին զՌոբօֆ , և բնաւ վրան խօսած չէին իրենց մէջ : Ուստի երբ կիրճանոցին իր խոստման համեմատ ծննդեան տունը Լանինին քովը անցունելու գնաց , խիստ զարմացաւ երբ քարտուղարի և հոգաբարձուի պաշտօնով հոն գը-

տաւ զՇէլ՝ պաշտօնակալը : Շէլմի և Նիկողայոսի մէջ տեղանցած անցքերուն անտեղեակ էր Մօլէր , բայց բընադդմամբ մը , Բօբոֆին ներկայութիւնը , և մանաւանդ թէ անոր կոմսին հետ ունեցած գրեթէ բարեկամական յարաբերութիւնները կասկածելի և անհաճոյ երևցան իրեն : Երբոր Լանին ճաշած ատեն , ուր կը բաղմեր նա և Մօլէր , « շնորհակալ եմ , ըսաւ , Մօլէր , այս պարոնը ինձի ծանօթացնելու համար » , կերլանտացին գլխոյ ցուրտ շարժումով մը պատասխանեց անոր : Բայց Բօբօֆ դործր այնպէս մը դարձուց որ իրիկունը առանձին մընայ հարստացեալ պոհեմացւոյն հետ :

— Բարեկամ , ըսաւ անոր , թշնամանական որ և է դիտաւորութիւն չունիմ ես առ ժամս վասն զի ես հոս երջանիկ եմ , ընտանիքս ալ իրենց տեղը երջանիկ են : Քեզի կը պարտիմ ես այս ամէնքը , և յաւիտենական երախտագիտութիւն մը ուխտած եմ ձեզ : Գալով միւսներուն , երկնչելու բան մը չունին , քանի որ ես այս դիրքին մէջ եմ և վրաս չեն յարձակիր :

Մօլէր , պաշտօնակալին ըսածը չհասկցաւ , սակայն ուրախացաւ՝ երախտագիտութեան և անձնուիրութեան խօսքեր ընելուն վրայ : Սակայն չէր ուզեր աւելի առաջ երթալ , և շատացաւ Նիկողայոսի միայն ըսելով թէ « զարմացած եմ , տեսնելով որ այս տունը եկած էք » : Բայց երբ խօսակցութենէ մը յետոյ խմացաւ Բօբօֆ , որ Մօլէր իւր անցեալ թշուառութիւնը իրմէ չծածկեր , որ մը կերակրոյ ատեն պատմեց թէ ինչպէս օգնած էր իր մօրը , այնպէս որ , թասիան սկսաւ արտասուել , եւ կիրլանտացին ալ ելաւ ու ժողնապէս սեղմեց Վլատիմիրին ձեռքը : Երբոր Մօլէր՝ Լանինի քարտուղարին համետ և բարի դիտաւորութեանց համողութեցաւ , մտերմացան իրարու :

Տասն և հինգ օր խորիմ կեցաւ Մօլէր , և կարծես թէ դէպքերն ալ լուր դուրձոց յարմար գալով , այս տաւրն և հինգ աւուր մէջ , որ և է ձանձրալի պցելու

Թիւն չ'պատահեցաւ . տոնը մէջ սիրելի եղաւ : Կիր-
լանտացին բարեկիրթ , խելացի , և զուարթարարոյ բե-
լալով , իսկոյն Թասիանայէն շնորհակալեաց արժանի ե-
ղաւ , և ամենուն սիրելի ընծայեց զինքը : Յունուար
ամսոյն մեկնեցաւ , հետը տանելով այն խոստումն ալ ,
թէ մարտի սկիզբները Բեդրսպուրկ պիտի վերադառ-
նան նոր ամուսնացեալները :

Թասիանիան և Լանին , որ օր աւուր վրայ կը յաւե-
լուին մէկմէկու վրայ ունեցած սէրերնին , կուղէին եր-
կարածդեւ իրենց վերադարձը , այլ անհնարին էր . Վը-
լատիմիրի արձակուրդի ժամանակը լրացած էր , և ծե-
րունի վերինին ալ կը փափաքէր՝ որ իր աղջիկը հայրե-
նի տունը դառնայ . փետրուարէն վերջը որոշեցին ի-
րենց վերադարձը :

Անոնցմէ յառաջ Բօքօֆ Բեդրսպուրկ գնաց , և արն-
դոկ վարձեց անոնց : Նիկողայոս չէր ճանչցուեր . պա-
տաւատուն զգեստներ հագնողը գեղեցիկ երիտասարդ
մը դարձած էր , զոր բոլորովին ալլափոխած էին մէկ
քանի ամսուան մեծամեծաց հետքրած տեսակցութիւն
ները : Բօքօֆի անունը սովորական էր Ռուսիոյ մէջ , ա-
սոր համար աներկիւզ Բեդրսպուրկ վերադարձաւ Նի-
կողոս և Լիթէնայիոյ մէջ Վլատիմիր Լանին կոմսին ա-
նունով չքնաղ պանդոկ մը վարձեց :

Հասարակ ժողովրդեան մէջ խը մօրը սենեակ մը
տալու իրաւասութիւնն ստացած էր , բայց պաշտօնա-
կալը՝ խուզարկութիւններէ վախնալով , չէր համարձա-
կած Բօքօֆի տիկնոջ տունը ինք զինք վտանգի գնել ,
թէպէտեւ այրին արուարձանի փողոցին մէջ չէր բնակեր
այլ ևս , ինչպէս կը բնակէր այս պատմութեան սկիզբը-
րած միջոցնիս : Մակայն և այնպէս երբ ամէն բան յա-
նուն Լանինի վարձուած պանդոկին մէջ զետեղուեցաւ ,
Նիկողայոս իւր մայրը տեսնելու գնաց , և իմացաւ որ
բնաւ անհանգստութիւն կըրած չէր , ուստի բոլորովին
ապահով եղան :

Մարտի առաջին օրերը երիտասարդ ամուսնացեալք
 թեղ-բազում չհասան, և անոնց գալստեան օրն ալ չլը-
 րատիմիրը Մօլէրի մարդ զրկեց իմացնելու համար :

Զատիկի շաբաթը — Ռուսիոյ ամենամեծ կրօնական
 հանդէսը — կ'անցնէր, և ձմրան յերջին պահարահան
 գէտներն և ուրախութիւնները կ'սկսէին :

Խոր շքեղազարդ դահլիճին մէջ կը գտնենք դժա-
 սիանա դարդարուն սենեակը, ուր ոսկեղէն անօթներու
 մէջ կը բուրէին արեւելեան անուշահոտութիւնք, օգը
 անուշ անուշ հոտերով լեցուն էր, և արուեստն ու շը-
 ուայլութիւնը հոն իրենց սեթեւեթեալ սրտաճանքներն
 և զարդերը կ'երևցունէին : Մեղկ կեբալով բազմոցի մը
 վրայ տարածուած, մէկ ոտքը նկարակերտ ավուակի
 մը վրայ դրած էր, միւսն ալ ծունկի վրայ եկած նա-
 ժիշկի մը առջև երկնցուցած էր որ կօշիկը կը հանէր :
 Ուրիշ սենեկապետ կին մ'ալ իւր զորշագոյն մազերը
 ծաղիկներով զարդարելու ետեւէ էր : Ասկէ քիչ մը հե-
 ոի ուրիշ երկու նաժիշկ ուրիշ բաներու կ'զբաղէին,
 մէկը ավուակի վրայ դրուած շրջաղեատի մը ծաղերը
 կ'շտէր : Միւսն ալ տասն և հինգ ճարմանդներով զար-
 դարուած մարդարտագոյն ձեռնոցները կ'բանար, և ա-
 նուշահոտութիւն կ'լեցնէր մէջը : Թասիանա ասեղնա-
 գործ վերաբերու մը վրան առած, առանց որ և է շարժ-
 ւան աչքերը դոցած ինք զինք հագուեցնել կուտար :

Յանկարծակի դրան բաղխելու ձայն մը ձեռնոցնե-
 րը մաքրող նաժիշտին ուշադրութիւնը դրաւեց, որ
 գործը թողլով, դրան քով գնաց, կիսով չափ բացաւ,
 և վայրկեան մը աներեւոյթ խօսակցի մարդոյն հետ հըծ-
 ծելէն յետոյ, թասիանայի քովն եկաւ :

— Պարոն կումը, ըսաւ, կ'հարցնէ թէ տիկին կում-
 սուհին կ'ուզէ՞ հիւրընկալել զինքն :

— Աղաչեցէք զկոմսն, պատասխանեց թասիանա, որ
 քանի մը վայրկեան սպասէ : Ժամը քանի՞ն է :

— Հինգ ու կէս, տիկին կոմսուհի:

— Շուտ, շուտ, զգեստաւորեցէք զիս. ուշացած եմ, ըսաւ կանգնելով:

Զարդարանքը երկար չ'ուեց: Վեց վայրկեան չէր անցած, և ահա կոմսուհին զգեստաւորելով, քովէն առ ժիշտները հանելով՝ միակ մնաց և իմացուց էրկանը թէ կրնայ ներկայանալ: Երբ վաւարիմբը ներս մտաւ, թաւ սիւնա դահլիճին մէջ ոտքի վրայ կեցած, իւր ձեռնոցները կը կոճկէր: Սենեակը մտած ատեն սրամտութեան և անհանրերութեան շշան մը կար լանինին ճակտին վրայ, բայց իր գեղեցիկ, սեթեւեթեալ, քաղցրաժպիտ կինը տեսնելով զուարթացաւ և բազկատարած, զուարթագին դէմքով մը գէպ աւոր փաղեց որ ընդ դրոկէ զանիկայ, բայց թատիանա քաղցրութեամբ մերժեց զինքն:

— Զգուշացէք, ըսաւ, վաւարիմբ. կը նեղէք զիս: Բարկացած յետոյ նահանջելով ըսաւ.

— Թատիանա՛, չէ՞ք սիրէր այլ ևս զիս:

Թատիանա՛ բարձրաձայն ծիծաղելով՝ պատասխանեց:

— Յիրաւի, դուք այրերդ անհաւատ էք, եւ թէ մէկն օրն 'ի բուն ձեր քովն չ'ըլլայ, կը կարծէք թէ չը սիրէր նա զձեզ. . . . սիրելի՛ վաւարիմբ, ուրիշ ատենէ աւելի կը սիրեմ զձեզ. բայց օրովհետեւ զձեզ զրկելու միշտ առիթ ունիմ, աւելի լաւ կը սեպեմ որ այս անգամ չըջազգեստիս չը գտնեմ:

Ամենայն մտախոհութեամբ նստելով ըսաւ.

— Խրիմու մէջ աւելի երջանիկ էինք. հոն, ոչ բաղմութիւն կար, ոչ երեկոթք, ոչ գեղեցիկ չըջազգեստ, եւ մենք մէկմէկու համար միայն կապրէինք: Ելլը ժամ մը չը տեսնայի զձեզ, կ'ընդգրկէի, եւ դուք ալ չէիք մերժեր զիս:

Թատիանա եկաւ անոր քով նստաւ, ձեռքը անոր ուսին վրայ դնելով ըսաւ.

— Բարեկամ, մի աշխատցունէք զիս, եւ խելօք կեցի՛ք. ՚ի բոլոր սրտէ կը սիրէք զիս : Ես ալ կը հաւատամ ասոր, երջանիկ եմ ձեզմէ այսպէս սիրուելուս եւ միայնակ ապրելուս համար : Այս ձմեռ այսպէս ապրեցանք, այսպէս ապրինք նաեւ այս ամառ : Բայց ինչ դրսեւորիկ մէջ, ես իմ հօրս կը պարտիմ զիս, եւ իմ վաղեմի ծանօթներուս : Ո՛վ ըսաւ ձեզ, թէ վերջէն առաւել եւս երջանիկ պիտի չ'ըլլամ, երբոր դարձեալ մեր ներքին մտերմութեան ժամանակը գայ հիմայ թո՛ղ տուէք որ քիչ մը ընկերութիւնը տեսնեմ :

— Այո՛, ընկերութիւն, ընդմիջեց, ուր առանց ինձի կերթաք, հինգ շաբաթէ ՚ի վեր, օրը երեք ժամ հազիւ ուրեմն կը տեսնեմ զձեզ, եթէ դուք անձամբ չէք զգեստաւորիր, դուք ձեզմով մերկացէք ձեր ըզգեստները : Ճաշք, երեկոյթք, պարահանգէսք, շրջագայութիւնք . . . : Երբոր ՚ի միասին դուրս ելնենք, պէտք է որ ձեր վրայ ուշադրութիւն չընել կեղծեմ : Երբ մէկը քովերէիդ գայ, ես դուրս ելնեմ : Ինձի հետ տեսութիւն ընելն անպատշաճ է : Ահ այս ընկերութիւնը տեսէ՛ք, թասիանա՛, երբ մէկը ընկերութեան հետ է իւր կիօջ սիրահար ըլլալու չէ. չարչարա՛նք է այս :

Թասիանա շարունակ կը ծիծաղէր .

— Այս մասին զարմանալի էք, վլատիմիրս, զիս կը զուարճացունէք. պիտի ընդգրկեմ զձեզ, սակայն զգուշացէք չը դպչիլ զգեստիս :

Համբար մը տուաւ անոր ճակտին, եւ կայնելով,

— Հիմայ, ըսաւ, տէ՛ր, պիտի ցոյցնեմ ձեզ այսօրուան ինչ ընելիքս : Սոփիայի եւ Հալմ կոմսին հետ Մարգարիտին քով պիտի ծաշեմ. յետոյ Օլկա իշխանուհեոյն քովը պիտի երթամ կարեւոր գործ մը ըմնցունելու համար, որուն եթէ խելացի էք մասնակից պիտի ըլլաք, հոսկ ուրեմն, մետասաններորդ ժամուն պիտի վերադառնամ, եւ ես եւ դու միայնակ թէյ պիտի

տի խմենք հոս . ի՛ նչպէս է, վ. լատիմիր, աղէկ չէ՝ ըսածս :

— Խիստ լաւ, Թասիանա՛. ներեցէ՛ք, որ պղտիկ դիւտողութիւն մը ընեմ : Կենցաղավարելու կսկսիք դուք, ասոր համար ալ կը համարձակիմ խորհուրդ մը տալ ձեզ : Այդ Մարգարիտը, որուն վրայ միշտ ինձի կը խօսիք, ներեցէ՛ք ինձ ըսել որ, կատարելապէս անեղծ և մաքուր համբաւ մը չունի, և կ'երևի ինձ թէ ձեզի պէս աղնուազգի տիկնոջ մը անվայել է ասոր ընկերութիւնը : Երթունքները խածնելով, պատասխանեց .

— Բարեկամ, կը զրպարտե՛ք, և զրպարտութիւնը ատելի է ինձ : Ի՞նչ է ձեր՝ Մարգարիտին դէմ ունեցած փաստը .

— Անոր չորս կողմը չնշող ձայնը . . . այս գողղիւշին հոս դալով, յեղափոխեց մեր բոլոր ընկերութիւնը . իւր զաւդարանքները, կառքերը ալանդակ են, իւր ընթացքն ալ լիբր և լիտր . Ոյս երկրին մէջ իւր գրգռուած տուփանքը, իրաւ է որ, ընդունելի և զարմանալի կը նեն իւր բոլոր ալանդակութիւնները ու լիտութիւնները : Ես զձեզ խիստ վեհ կը տեսնեմ՝ ամբօխին հետ աւնոր միւլութեանց ետնէ չ'զառածելու մասին, և կը խոստովանիմ՝ թէ կ'զայրասամ ամենուրեք զձեզ դազղիոյ դեպքանատան փոքր քարտուղարի մը կնոջ հետ տեսնելուս, ներեցէ՛ք, անոր մարդիկներուն հետ կը միանաք :

— Ո՛հ, ո՛հ, պատասխանեց, վարպետութիւն է առիկայ, որ իմ անձնասիրութեանս դպչելով ձեր վախճանին հասնիկ կ'ուղէք : Նա գրեթէ ադեղ է, և ես գեղեցիկ . նա աղքատ, և ես մեծատուն : Բնաւ երբեք դիւ անոր աստիճանի էրիկ կամ կնիկ մարդոց հետ պիտի չ'համարին : Իսկ դալով անոր տուած ալանդակութեանցդ, դոհութիւն Աստուծոյ, համարձակութիւն և զուարթութիւն են անոնք . Մեր ընկերութիւնը զուրկ է միշտ այս հանգամանքներէն, և լուութիւնը խեղացնութիւն կը համարի, և կեղծաւորութիւնն ալ համեստու .

Թիւն : Դարձեալ կ'ուզէ՞ք որ բամբիշէն աւելի վար ըլլամ ես , որ միշտ Մարգարիտը քոյն է :

— Շատ է տարածայնութիւնը , սիրելի'ս , և ճշմարիտ խօսելուս ապացոյցն ալ այս է որ , երբ մէկը իմանայ թէ Տիւգարէ տիկինը սիրահար մ'ունի , բնաւ պիտի չ'զարմանայ , վասն զի ամէն մարդ կ'հաւատայ ասոր այսպէս ըլլալուն , և կ'զարմանայ որ չ'ճանչէր այս սիրահարն : Բաւական է այս : Այնպէս կ'համարիմ թէ կին մը որուն սիրահարն չ'ճանչնալուն համար կը զարմանան ուրիշները , համեստ կին չէ անիկայ : Սոփիա և Օլիա իշխանուհին յիմար են , աշխարհակալ Հալմ' կոմսին համբաւն ալ , որ ձեր ընկերներէն է , և անով կ'երգնուք դուք բոլորդ , ներեցէք ինձ ըսել որ , մանկամարդ կնոջ մը արժանապատուութեան չ'խնայեր :

Թասիանա մէկդի գացած , հայելին կ'նայէր .

— Թողուցի որ խօսիք դուք , այնպէս չէ՞ , ըսաւ , չոր ձայնով մը . հիմայ ալ բաւական է , բարեկամս , եթէ յերաւի չէք ուզեր որ ես անհանգստանամ : Դուք դիտէք որ դիւրաւ չեմ տանիր իմ կամօղ հակառակողներուն : Զխօսինք ուրեմն այլ ևս անոնց վրայ , և տեսէք թէ ինչպէս է զգեստս :

Ոտքի վրայ ելաւ անոր մետնալու համար , և դեղնած դէմքով և դողդոջուն ձայնով ըսաւ անոր :

— Կ'տեսնէ՞ք , Թասիանա , որ նախանձոտ եմ ես :

Շուտով մը ետ դարձաւ , և աչքերէն կայծակ ցատկեցնելով .

— Մի' այլ ևս կրկնէք այդ բառը առջեւ , ըսաւ , վասն զի թշնամանք մ'է ալդ բառը : Եթէ կան կիներ որ կ'նրեն , և կ'քաջալերեն իրենց երկաթի նախանձը , ես այն կիներէն չեմ . եթէ պարտաւոր էք դուք աշխարհիս մէջ ամէն բանէ աւելի զիս սիրել , պէտք չէ որ նախանձիք վրաս , վասն զի արհամարհանք է ասիկայ ինձի համար : Ինչպէ՞ս , կրնա՞ք ենթադրել թէ պիտի պղծեմ ես իմ անձս , այն անձը , որուն մեծ և ահագին

մեծարանք մը կ'ընծայեմ, ինչպէս նաև դուք ալ սար-
տիք նոյնը ձերինին . . . ի՞նչ է նախանձը, ո՞չ ապա-
քէն պղծութեան երկիւղը : Վլատիմիր, եթէ նախան-
ձոտ էք, յայտնի մի ընէք . վասն զի կրնայ ըլլալ որ ըզ
ձեզ սիրելէ դադրիմ : Ես ո՛չ միայն սէր կ'ուզեմ, այլ
նաև յարգանք և մեծարանք . . .

Վլատիմիր տարվանօք գրաւուած էր իր կնիկէն ա-
մէն մարդ անոր դիմացը խոնարհած տեսնելու սովորու-
թիւնը, իր խորին սէրը, և զարմանքը այնպէս մ'ըրին
որ չոքերով ըսաւ .

— Ի՛նչ կնիկ էք դուք, Թասիանա . ինչպիսի չնչին
բան մ'եմ' ես ձեր քով, և ո՞րչափ կ'սիրեմ զձեզ :

— Թասիանա ստքը երկնցներով՝ ըսաւ ,

— Պապէք ուրեմն, Վլատիմիր, և թողու թիւն խն-
դիւեցէք :

Երբ շրթուները կոշկին դպցուց :

— Շրթուներդ, ըսաւ, խնդալով և խոնարհելով
որ ճակատը համբուրէ, չպիտի աւրեն կոշիկներս : Մը-
տերիմ' քարեկամներ մնանք մէկ մէկու, հաւատացէք
ինձ, թողէք որ կատարեմ' իմ չնչին հաճոյքներս, և կ'երդ-
նում' թէ երջանիկ պիտի ըլլանք, վասն զի կատարեալ-
պէս վայելուչ ու պատշաճ ենք մենք մեզի :

— Այս իրիկուն, ուրեմն ըսաւ հառաչելով, Մօլէ-
րին հետ ճաշելու պիտի ստիպուիմ :

— Մի թէ հո՞ս է ձեր բարեկամը :

— Այո՛, որահը ինձի կ'սպասէ : Զիս ողջունենելու ե-
կեր է, երթամ հաց ուտեմ անոր հետ խորտկարանը,
վասն զի եթէ առանց ձեզի ճաշեմ հոս, ճաշս անախորժ
պիտի թուի ինձ :

— Չէ՞ք զարմացներ զանիկայ ձեր կնոջ վրայ, անձ-
նասէ՛ր, ըսաւ Թասիանան, տասն և հինգ վայրկեան ևս
կուտամ' ձեզ, հոս բերէք զանիկայ :

Զանգակը հնչեց, և երկու վայրկեան յետոյ, զար-
դարուն դահլիճը մտաւ Մօլէր : Մտնելու եղանակը կ'ը

ցցնէր թէ տան մտերիմ է : Ուղղակի թատիանային քով
դնաց, համբուրեց անոր ձեռնոյդ, կատակերգական
ղարմացմամբ մը քննեց զանիկայ, և ծափահարելով,

— Ո՛րչափ դեղեցիկ է, ըսաւ, չքնաղ և զարդա-
րուն կին մը . . . թողէք որ կողմնակի ալնայիմ՝ զձեզ
. . . դարձէք . . . բարեբարոյ է ձեր կինը, վլատիմիր,
և զարմանալի :

— Այդչափ դեղեցիկ եմ, ըսաւ խնդալով թատիանա :

— Մհ, այնչափ վատահ չեմ, ըսաւ Մօլէր : Մը-
դեօք անխոհեմութիւն պիտի չըլլայ հարցնել թէ ո՛ր
պիտի երթաք այդչափ դեղեցիկութեամբ :

— Տիւկարէ տիկեօջ քով. Սոփիա Բլանսքիին և Հալմ
կոմսին հետ հոն պիտի ճաշեմ այսօր :

— Ո՛հ, ըսաւ Մօլէր, վլատիմիրի տեղը՝ ես կը նա-
խանձիմ. Այս Հալմը՝ աշխարհակալ համբաւ մ'ունի . . .

— Կ'տեսնէ՞ք, թատիանա՛, ըսաւ Լանին, Մօլէրն
ալ ըսածս ըսաւ, և անոր չէք խորկանար :

— Ի՞նչ որ օտարականին ներելի է, ձեզ ներելի չէ,
պատասխանեց կոմսուհին : Դարձեալ չ'սկսիք . . . այնպէս
չէ՞, պարսն Մօլէր : Ձեզ մինակ կը թողում, վրան զի
կ'երևի թէ ՚ի միտին խորտկարանը ճաշելու պիտի եր-
թաք հիմայ, և ո՛չ միայն այսօր, այլև հաւանականա-
բար չաբաթ օրն ալ :

— Ո՛հ, նորէն, դուչեց վլատիմիր :

— Նորէն, պատասխանեց թատիանա չարութեամբ :
վլատիմիր գլուխը ծռեց, և կարծես թէ այս լռին
խոնարհութիւնը զէնընկէց ըրաւ զթատիանան :

— Որովհետեւ, ըսաւ, ուշ կամ կանուխ պիտի իմա-
նաք դուք, դաղտնիք մ'ըսեմ ձեզ, որ առ ժամս րն-
կերութեան մէկ քանի տիկնանց, և Հալմ կոմսին
միայն յայտնի է : Մարդարիտ, Սոփիա, Ուլիս, ես
և ուրիշ շատ մը տիկնայք, չաբաթը մի անգամ Մար-
դարիտին քով ժողվելու որոշում ըրած ենք : Էրիկ մար-
դիկ չ'պիտի ընդունուին մեր մէջը . մի միայն Հալմ կոմ-

սը մօտակայ սենեակը պիտի կենայ ոչ իբրև ընկեր, այլ իբրև քարտուղար : Ի հարկաւորութեան պահու պիտի կանչուի նա, բայց առանց հարցնելու երբէք պիտի չ'ը կրնայ սրահը մտնել : Մեր ընկերութիւնը տեսակ մը ժողովարան պիտի ըլլայ, ինչպէս որ դուք կ'ընէք : Շարաթօրը առաջին նիստը ընելով հիմնադիր անդամներ պիտի ընտրենք, և օրէնք պիտի հաստատենք :

— Ահ, Աստուած իմ, գուցեք յլատիմիր . ահաւա սիկ նորաձեւութիւն մը : Ե՛հ բարւոք է : Այս օրերս մէկ զմէկ ընա՛ւ չ'պիտի տեսնենք :

— Բնա՛ւ . . . կ'երևի թէ փարիզու մէջ ալ ասորնը ման բան մը կայ : Այս տիկիները այս բանը հնարած են որպէս զի ինքզինքնին քարտի և կրկէսներու տուող պարոնները ամէցնեն : Որչա՛մ գէշ է ասիկա ձեզ նման էրիկ մարդոց, յլատիմիր, դուք ուրիշներու համար պիտի պատժուիք :

Մօլէր բարեմտութեամբ կը ծիծաղէր, բայց լանին իրապէս ինչ ընելիքը չէր գիտէր :

— Գլուխնի՛դ անցնին անոնք ալ, դուք ալ ձեր այլանդակ դադղիացին ալ, ըսաւ կէս մը խնդալով, կէս մը բարկանալով :

Թասիանա խնդալէն մարեցաւ :

— Խեղճ յլատիմիր, պէտք էր որ դուք ալ մասնակցիք ասոր : Բայց պիտի աշխատիմ կամաց կամաց անոր վարժեցունել զձեզ . . . եկող շաբաթ օրը ցօրեկին բընաւ պիտի չ'տեսնեմ զձեզ . և պարոն Մօլէրին հետ խորտկարանը պիտի ճաշէք դուք, բայց վախարէն, իւրիկու ը Միքայելին թէատրոնը տեղ բռնելու համար մարդ պիտի զրկէք — տակաւին դադղիական նորոգտարանները տեսած չեմ — և հոն Մարգարիտին քով կ'ելլենք կ'երթանք, ժամը իննին, տասն և մէկին տեսնենք, որ թէատրոնը պիտի գտնուիմ : Մնա՛ք բարեալ, ըսաւ ժամը հարցնելէն և իմանալէն յետոյ թէ վեցն է : Կ'երթամ :

— Շուտով դարձիք, ըսաւ հառաչելով Լանին :

— Այո՛, այո՛ պատասխանեց դրան քովէն աներն ու թանալով :

Վլատիմիրը կիրլանտացւոյն թեւէն բռնելով .

— Մենք, ըսաւ, երթանք ընթրեաց ժամուն սպասենք սրտնեղութեամբ . վասն զի կարծեմ թէ եօթն ու կէսէն յառաջ ուտել չէք ուզեր :

— Ուրիշն յառաջ իսկ այս իրիկուն, բարեկամս . գործ ունիմ, և ես ալ զձեզ կ'ըղբում կ'երթամ . Նիւէ կ'ուզէք որ 'ի միասին ճաշենք, ժամը ութնին Տիւշոյի քով սպասեցէք ինձի :

— Աղէ՛կ, պատասխանեց Լանին դժկամակեղով . ի՞նչ է գործերնիդ :

— Ա՛հ, գործս մեծ է . այս ամուսնացեալները հետաքրքիր և անձնասէր են . . . ես ամուսնացած չեմ :

— Բարի՛, բարի՛, պատասխանեց Վլատիմիր . կեցի՛ր բարեաւ, կառքով չրջագայելու պիտի երթամ :

Մօլէր սեմին վրայ կեցած դառնալով հարցուց ,

— Միքայելի թէատրոնի քովէն պիտի երթամ, կ'ուզէ՞ք որ շաբաթ օրուան համար տեղ մը բռնեմ ձեզ .

— Այո՛, շնորհք ըրած կ'ըլլաք ինձի :

Շարունակելի

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆ

ԱՌ ՀՐԵՇՏԱՆԻ ՊԱՋԱՊԱՆ

Երանութիւն մահու՝ հանդիտան է շիրմի .

ԼԱՄԵՐԹԻՆ

Ի դիցանուէր սարդինապատ յԱստուածամերձ
 'ի բարձանց
 Ուր տորրացեալ ուղէչքըն սուրբք ամեթք հովուտ
 լուսաղգեաց ,
 Ուր վտակ կենդանութեան ջրոց հոսէ
 մշտաբուխ ,
 յՈղիմպեայ անճառահրաշ 'ի կատարէն
 հատեալ ուղ ,
 Հուպ առ իս , անմահ Զուարթուն , բանբեր յաւէտ
 Հղօրին ,
 Սաւառներալ ինձ մխիթար , փութա հեծեծ
 յիմ վերջին :
 Մատուցեալ առ քեզ յաղերս , « Պելսմոնէ »
 առձայնեալ ,
 Բաղմիցս իջեր յերգս իմ օճան , թեթեւ թեւօքդ
 լուսափայլ :
 Այս վերջին յինէն աղերս առ քեզ Զուարթուն
 անմահին

Եւ վերջին 'ի քէն շնորհ էջդ հուպ առ քնար
պանդխտին :

Օ՛ն եհաս ժամ ,
Ո՛վ պահապանդ զուարթուն
Ճախրել ուր թռիչք՝ ըղկայ առնուն
Թեւոցդ 'ի մէնջ տարածամ :

Անդ , 'ի բարձունս
Ուր գահոյք են չզօրին ,
Ուր զուարթնոց թեք սաւառնին
Յոսկիաձոյլ երկնից գրունս .

Անդ , ուր բիւրինք
Լուսափայլեալ հրեշտակաց
Վերելակեն տալ ըզհամար մահացուաց ,
Որոյ անուն և « Խրկինք » ,

Անդ 'ի յափունս
Խաղաղաւէտ սրբութեան ,
Ուր կենդանի շնջէ զեփիւռ տերունեան
Յիմանալիս մշտալոյս ,

Անդ առ Դաւթեան
Զուրս հանգստեան , ուր բազմին
Սրբոց հոգիք յօրհներգութիւնս չըզօրին ,
Ուր տասնաղիքն անլուռ կան ,

Անդ , ուր քերօք
Պարածածկեալք վեցթեւեան
Ծածկեն ըզդէմս յահէ փառաց տերունեան ,
Ուր օթեանք լուսաբորբք ,

Անդ առ գահոյս

Աստուածեան ուր 'ի վեր գան
Խորհուրդ անմեղ ծնունդ սրտի և նենգան
Մեղմեխ սրտից ընդարոյս :

Եւ դու , Զուարթուն ,
Որ 'ի մօտոյ ամպաչու՝
Սատէն յերկինս վերապանաս լու 'ի լու
Տալ ըղհամար զաւուրց խուն ,

Օ՛ն ունկն գիր ,
Նուաղեալ առ քեզ բարբառոյս ,
Նշխարելոյ պանտուխդ հողւոյս
Ըղհառաչանսն ծանիր :

Դո՛ւ , որոյ թևք
Հովանացեալ զճիղճ տիոց
Զօրորոցովս սիրաբոց
Պահել զոտս իմ դեռաթեք .

Դո՛ւ , որ տեսեր
Զնախկին կենացս արշալոյս ,
Դու ըսկեցեր և վարդաբոյս
Բբացս 'ի լոյս կենսաբեր .

Դու զայն գիտես ,
Յորժամ յափունս յայս ողբոյ
Անկայ 'ի ստեանց ես մօր իմոյ
Սունել լալեացրս հանդէս .

Տեսի , ո՛րպէս
Զտիւն յաջորդէ սեաւ գիւեր ,
Եւ ըզլուսինն լուսաբեր
Այգուն յաստեղս գեղապէս :

Տեսի զհամայնց
 փոփոխական ժամանակ ,
 Յետ բերկրութեանց և երանեակ՝
 Զհեղեղօ ցաւոց սրտաքանց :

Ո՛հ և զի՛ վոյթ
 Տեսի զընթացըս ժամույց ,
 Իլր ըզհեղեղս յորդերոց ջուրց
 Զգեալ զվայելս երկրի 'նդ խուլթ :

Չև զարփենին
 Ողջագուրեալ վարդենին ,
 Ընդ դեռափթիթ իւր կոկոնին
 Յայգուէ ցմուտըս խամրին :

Սիրտն իմ'ի խուլ ,
 Եւ ցօղեցին մատաղ բիբք ,
 Ըզգալարիս թրմեալ յակինթք
 Եւ սիրտ լցեալ 'ի գորով :

Տեսի զծաղկունս ,
 Որ գունագեղ զդարաստանս
 Պհնեն 'ի թերթսըն գեղազանս ,
 Տողեալ յառուին ջինջ յափուսն :

Սակայն աւա՛ղ ,
 Խորշակ մահուն չարաշուք՝
 Փոխէ զնոսա 'ի գոյն գալուկ ,
 Խլեալ յարմոյն անդանդաղ :

Եւ տխատեալ
 Ընդ վաղ ընդ վոյթ սըրանալ
 Վայելչութեանցըս աշխարհիս
 Բողոք բարձեալ գոչեցի՛ :

Զի՛ փոյթ փխճան
 Երազկանցս յաւէտ սիրաբուն ,
 Զի՛ փոյթ զվայելս և զգարուն
 Փոխեն տաղնապք անսլայման :

Զի՞ մերկանան
 Անտառք ըզժառս 'ի յոստոց ,
 Ընդէ՞ր սոխակ խոյս տայ յերդոց
 Բնութիւն սղայ ամենայն :

Զի՛ զկապուտակ
 Պայծառ երկին խնդաղգեաց՝
 Փոխանակեն յոյզք մրրկաց ,
 Քանդեալ զժառոցըն պուրակ :

Եւ զճայն լուսոյ
 Ալեծաղիկ ծերունւոյ .
 « Ո՛րդեակ տեսցես դու 'ի մօտոյ
 Զ'ի քէն և խինդ քո խոյս տայ :

« Զի արարածք
 Բաց 'ի մարդոյ ոչ ըզդան ,
 Ոչ զանցելոյն ինչ և ոչ բնաւ զապագայն ,
 Բնութիւն 'ի դոյն սահմանեաց :

« Զի գօսասցին
 Յետ անցաւոր ինչ տեսլեան ,
 Որ ինչ յերկրէքս են ամենայն ,
 Կեղ և վայելք սխրագին :

« Եւ դու , ո՛րդեակ ,
 Եւ դու ծաղկանցս հանգունակ ,
 Խամլեալ 'ի դեղըդ գեղանի ,

Փոյթ դասացիս 'ի յերկրի ,

« Եւ վայելից

Այսր աշխարհի փոյթ քո սիրտ
Խախտանեցի , և անխըրիտ

Նոյն և կորովդ աշխուժից :

« Աւա՛ղ և քեզ

Հասցեն խորշակք բոցակէլ ,
Եւ խոյս տացեն 'ի քէն վաղանց
Կենաց հրճուանք աննախանձ » :

Ձայս ծերունին .

Եւ ուր ուրեմն գիտացի
Ձունայնութիւն այսր աշխարհի
Եւ զվայելից հեշտագին :

Իբր ըզծաղիկ

Խոտոյ՝ համայն անցանէ ,
Որ ինչ յերկրէս աստի 'ի բնէ ,
Խառնեալ 'ի ցուրտ շիրմին գիրկ ,

Ձերանութիւն

Ես խնդրեցի յաշխարհի ,
Սակայն յոչ ինչ ըզնա դըտի ,
Ո՛չ 'ի վայելս չարաթոյն :

Ձանդորութիւն

Սրտի յաստիս խնդրեցի ,
Ձոր և գտի իսկ 'ի բարի
Գործեւ եղբարց չուառագոյն :

Ըղտառապանս

Ըսփոփեւ , քա՛ղցր հեշտութիւն ,

Լոյս տալ մըտաց խաւարելոյն ,
Ժմիտ սրտի յաւիտեանս :

Օգնել եղբօրն
'ի հողմայոյդս կենցաղոյս ,
Յուսահատին տալ խրրախոյս ,
Չունին ըզվարձսն աղցաւոր :

Այլ եհաս ժամ ,
Ո'վ հրեշտակդ իմ պահապան ,
Ճիւղմ մանկութեանս իմոյ օճան ,
Զի խոյս տացես տարածամ :

Ես անտրտունջ
Սիրեցից զմայրն համայնից ,
Գիրկ ընդ խառնել ես լինիմ ի զձ
Ընդ նմա խոնջ անմըճունջ :

Ես սիրեցի ,
Եւ սիրեցից զհայրենիս ,
Որ յինքն առեալ գգուեացէ զիս
Իբր ըզնչխար մայրենի :

Օ'ն ե'րթ , յարտօսը
Իմ մի' բընաւ նահանջիր ,
Թող քաղցրասցին հեղեղալիր
Ինձ խիճը շիրմին դարևոր :

Թո'ղ գօս տերև
Հոսեալ հողմով գիշերի ,
Վաղ ծածկեացէ ըզդուխս յերկրի ,
Հողմածաւալ շուրջ զինև :

Ստուեր տխուր

Թո՛ղ զիս ծառոց գգուեսցեն ,
 Թող գուժեսցեն կասկամք անդէն
 Մահուս հռչակ տխրալուր :

Եւ թող վտակք
 Գաղցրակարկա՛ջ յորդաջուր ,
 Դնդեսցեն առ սնարիւս սղալուր ,
 'ի հըծծիւնսն տխրորակ :

Եւ կամ հեղեղ
 Դարնանաղայր գետակաց ,
 Խառնեալ յարտօսր 'ի սիրելեաց
 Պճնեսցէ զբլուրս սիրագեղ :

Անպատասխան՝
 Զերկայնաքուն ըզմահուն ,
 Ես ննջեցից յանդորբութիւն
 Գերեզմանին յաւիտեան :

Ոչ ժամանակ
 Զիս զարթուսցէ ալեծուփ ,
 Եւ ոչ արկածք բնաւ հուպ ընդ հուպ
 Այսր աշխարհի անքանակ :

Եւ ոչ վաղուին
 Հոգ , անձկութիւնք սրտախանձ ,
 Եւ ոչ բնաւ վիշտ և սիրելեաց :
 Եւ կամ անձուկ կաթողին :

« Երանութիւն
 Մահուն՝ հանգիստն է շիրմի » .
 Զոր ոչ արժեն գանձք աշխարհի ,
 Եւ ոչ տագնապք ժանտագոյն :

Թո՛ղ ապառնին
 Ընդ կաւ բլրոյս հայրենի ,
 Զանուն և զկեանս իմ 'ի յերկրի
 Ոգեալ ձայնէ ցաւագին :

Եւ մինչ մարմինս
 Հանգ չի ընդոյր 'ի շիրմին ,
 Ճախրեացէ վոյթ անմահ հոգին
 Ընդ քեզ 'ի վեր 'ի յերկինս :

Ուր պըսակին
 Արարք մարդկան ըստ ազգի ,
 Եւ ուր անախտ կեանք վիճակի
 Յաստիս աղկաղկ մահացուն :

Մն եհան ժամ ,
 Ո՛վ պահապանդ զուարթուն ,
 Ճախրեւ ուր թռիչք ըզկայ առնուն
 Թւոցդ յինէն տարաժամ :

ՆՇԱՆ Կ. ԹԱԹՈՒԼԵԱՆ
 Ժառ. աշ. Ս. ՂԵԼՈՆԻԵԱՆԳ ԳԻԶ. ՎԱՐԺ.

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼ

Հիւսիսային բեւեռին ազատ ծովը

Հիւսիսային Ովկիանոսը լայնածաւալ աւազանի մը ձևն ունի՝ որուն միջակէտը կը գտնուի բևեռը : Այս աւազանը որ 15° էն մինչև 20° հեռի է բևեռէն և յամաքի հիւսիսային ծովերէնքերով բոլորովին շրջապատուած է , Ատլանտեան և Խաղաղական ովկիանոսներուն հետ երկու անցքով միայն հաղորդակցութիւն ունի . մին է Ամերիկայի և Ասիայի մէջ գտնուող խիստ անձուկ Պէհրինկայի նեղուցը , և միւսը Եւրոպայի և Ամերիկայի մէջ տարածուած խիստ լայն անցքը , որ կերպով մը բեւեռային յամաք թուած Կրօնէլանտիայի մեծ կղզիէն և հիւսիսային — ամերիկեան Արշիպելագոսէն շրջապատուած է : Ըստ մասին՝ ամառուան մէջ Ամազոն գետոյն նման խիստ մեծ գետեր՝ Էռնակուտակ ջրոյ հոսանքներ կը թափեն հոն . այս գետերն են , Ասիոյ մէջ՝ Գոլմա , Լէնա , Եէնիսէյ , Օպի և լն . Ամերիկայի մէջ՝ Պաքի մեծ գետակը , Գօբէրմին և Մաքէնսի գետերը : Ինչ մը վերջը պիտի պատմենք թէ ի՞նչ մեծ գետ կը խաղան սոյն գետերն բևեռային աւազանին ջրոց վրայ : Բևեռային այս աւազանին վրայ ի՞նչ գիտելիք կայ . ի՞նչ բան տակաւին չէ գիտցուած և հոն սառույցներու ազատ ծովը գտնելէն ի՞նչ շահ կայ , գէթ ամառուան մէջ է Ահա այս պիտի ըլլայ մեր այս աշխատութեան մէջ քննելիք առարկայն :

Բևեռային այս աւազանին , որ մեր երկրագնդին հիւսիսային ծայրերը գրաւած է , եղբերքները այժմեը գրաւ ճանչցուած են : Ի վաղուց հետէ Ռուս հրամանատարներ ճշդիւ ասոր ասիական եղբերքները սահմանած

են . Իսկ Ամերիկայի հիւսիսային եղբրքները դեռ նոր որոշուեցան : Մինչև 1818 տարին՝ ասոր երկու ծայրերը և մէկ երկու միջին կողմերը միայն ծանօթ էին :

Այս ժամանակէն սկսելով ձրանքիւնի և իր օխոյեան ներուն Պարեանց և Ռօսեանց , և ինչ ղարմանալի ճանապարհորդութիւնքն , յետոյ 1843 ին համալաւոր թլրանքիւնի խուղարկութեան համար կատարուած նաւական արշաւանքները՝ երկայնութեան 75 աստիճանաց ամբաւ տարածութեանը վրայ դռնուած սոյն ծովափանց աշխարհացոյցն ամբողջացուցին : Մի և նոյն ատեն ամերիկայի հիւսիսային արշիպելագոսը կազմող կղզեաց շատերը չրջեցան և ծրագրեցին , և քէն ու Հէյս ամերիկացիներն ալ՝ լայնութեան մինչև 83 րդ աստիճանը երթալով՝ կրօնկանտիպի արեւմտեան ծովափունքը գլտան , Բայց այս 80 րդ գլուխահեռականէն անդին ինչկայ , ուրկից երեք անգամ միայն ճանապարհորդանցաւ , Պարի 1827 ին , քէն 1854 ին և Հէյս 1861 ին : — Այս հարցման ներելի է դրեթէ ստուգութեան հաւասար հաւանականութեամբ մը պատասխանել թէ՛ գէթ ամառուան մէջ ազատ եղող ծով մը կայ : Այս ծովը թրևս քանի մը կղզիներ ունի . ձմեռուան մէջ դրեթէ անշարժ սառոյցներու շղթայով մը շրջապատուած է՝ որոնք ամառուան մէջ կը խորտակուին և արագ արագ դէպ ՚ի հարաւ խոտորելով , Ատլանտեան և Խաղաղական ովկիանոսաց տաք ջրերուն մէջ կերթան կը հալին :

Այս եղելութեան ապացոյցները միանգամայն ռեսական և վորձառական են . եր մնայ մեզ արդմերըն թերցողաց ծանօթացունել զանոնք :

Ա.

Դարուս սկիզբը ընդունուած կարծիք էր թէ միջանջնական սառոյցներու գլխարկով մը ծածկուած էր բևեռային գօտին : Պարի որ իր հիւսիսային չորս ար-

շաւանքներովը արդէն հռչակաւոր եղած էր՝ այս դաղա-
փարէն դրդեալ միտքը դրաւ այս կարծի մակերեւո-
թին վրայէն բախիրներով բեռն հասնել. Պարի՝
Սրիցպերկի վերին ծայրը՝ հիւսիսային 80° լայնութեան
վրայ Հէնլօքէնի նեղուցին բերանը իր նաւուն խարիս-
խը ձգելէն յետոյ՝ երկու ամուր նաւակներով՝ որոնք մի-
անգամայն ծովու և սառի վրայ գործածուելու գիտա-
ւորութեամբ շինուած էին՝ գէտ 'ի հիւսիս ուղղեց իւր
քայլերն. Եօթանասուն և մի օրուան համար պաշար ու-
նէր։ Պարիին երկրորդ հրամանատարն էր Ժամ Ռօս։
1827 յունիս 24 ին նաւէն մեկնելով յունիս 24 ին սառ-
նակուտի մը հանդիպեցան. Պարի և Ռօս ճամբայ ցու-
ցնելու համար առջևէն կ'երթային, և միւսները բոլորն
ալ, պաշտօնեայ և նաւաստի առ հասարակ բախիրնե-
րու փոխուած մակոյկներու լծուելով՝ արշաւանաց յա-
ջողութեան վրայ վստահութեամբ լի ճամբայ ինկան։

Առաջին անգամ խարուեցան, վասն զի փոխանակ
միապաղաղ մակերեւութի՝ զոր գտնել կը յուսային, յոյժ
անհաւատար գետնի մը հանդիպեցան, որ սառցոյցնե-
րու գլուխներ կամ կոյտեր, խորունկ պատառուածք-
ներ և երբեմն ալ ծովու լայն բաղուկներ էին։ Մերթ
հարկ կ'ըլլար բախիրներուն բեռերը թափել և բոլոր
կահերն առաջ փոխադրելու համար մինչև երեք ան-
գամ երթալ դալ, մերթ պէտք կ'ըլլար նաւակ-
ները ծովը իջեցնել և ապա մեծ դժուարութեամբ
սառցոյցին վրայ հանել։ Այս դժուարութեանց մէջ և մըշ-
տառն օրուան մը մատուցած օգտին հակառակ՝ վեր-
ջին ծայր յամրութեամբ յառաջ կը խաղաղային։ Առա-
ջին չորս օրուան մէջ՝ հազիւ գէտ 'ի հիւսիս մետասան
քիլոմէթր տեղ յառաջ դնային։ Յետոյ յորդահօս ան-
ձրև մը՝ որուն նմանը Պարի ամենն ին չէր տեսած հիւ-
սիսային գաւառաց մէջ, բաղմիցս իրենց ընթացքը խա-
խանեց։ Միանգամայն ջերմաչափը անակնունելի կեր-
պով բարձրացաւ և ամեն վայրկեան աղաւս ջրոյ լայն լը-

ճակներ սառույցի դաշտերը կ'անջրպետէին :

Յուլիս 22 ին , քսան և ութ օր դիւցադնական ջանքեր և բւեռ հասնելու համար պէտք եղածին չափ ճամբայ ընելէն յետոյ , աներկիւղ աշխարհագէտները 82° 42' ին վրայ կը դառնուէին , որ իրենց նպատակէն 7 կամ 8 հարիւր քիլոմէթր հեռի էր : Պարի և Ռօս խոստովանելովարտաւորեցան իրենց մարդոց իրողութիւն մը՝ որուն վրայ շատ օրերէ 'ի վեր ասոնք ալ կը կասկածէին : Երբ անհնարին տաժանմամբ դէպ 'ի հիւսիս կը քալէին՝ սառույցները իրենց ոտից ներքէն խոտորելով 'ի հարսւ կը տանէին զիրենք : Սյլ ևս երկարօրէն միջիլ վայրաւար էր :

Բայ աստի , երկու գլխաւորները ճանապարհի աշխատութիւններէ և պատահարներէ շատ նեղութիւն կը բաժ էին : Պարի օր մը հանդիտ շնորհեց իւր մարդոց պաշտօնակալք իրենց կրցած ամեն գիտողութիւններն ըրին . յետոյ ճամբայ ելան և օգոստոս 24 ին վախճան և մէկ աւուր բացակայութենէ մը վերջը՝ առանց մարդ մը կորսնցնելու՝ նաւուն քովը հասան : Տարւոյն վերջը՝ նաւորդները յԱնգլիա վերադարձան :

Այս փորձը իրաւամբ հռչակաւոր հանգիսացած է , որովհետեւ գէթ ամառուան մէջ բալխիրներով բւեռ հասնելու անկարելիութիւնը կը ցուցնէ , պատճառն որ՝ սառույցի կոյտերը կը լուծուին և արագութեամբ դէպ 'ի հարաւ կը մղուին :

Այսպէս , ընդարձակ և զօրաւոր հոսանք մը գլխաւորապէս կրօնշնանտիոյ արեւելեան ծովափանց քովէն անցնելով բւեռային աւազանին յորդութիւնը Ովկիանոսին մէջ կը թափեն : Բայց հոսանք մը , ինչպէս կրսէր կիւսթով լամպէրթ , պարիսպէ մը չելլել , ազատ ծովէ մը կամ գրեթէ սառույցներէ ազատ ծովէ մը միայն կրնայ ելլել : Թո՛ղ որ դիւրին ալ է իւր ծագումը բացատրելը : Մեր նկարագրած այս ընդարձակ աւազանը , որ տեսակ մը կոնք է՝ որուն եզերքները երկու կէտերու

վրայ անհաւասարապէս մահիկի ձեռնին, անընդհատ
 կը լեցուի: Մէկ կողմանէ, Կօլֆ — Սթրէմ, Եւրոպայի
 սոյն ջերմաբերը, Միքսիկայի ծոցէն տաքութիւնը առ-
 նելով՝ կուգայ Եւրոպայի ծովափունքը տաքցնել և այն
 կողմերէն հիւսիսային սառույցները ցրուել, նոր — Զէմպ-
 լայի և Սբիցպէրկի մէջ տեղը՝ բեռնային աւազանին մէջ
 կը թափանցէ և յարաբերութեամբ գաղջ ջրոյ հոսանք
 մը կը բերէ հոն: Նոյնպէս դարձեալ Խաղաղական Ռվ-
 կիանոսին մէջ՝ Կօլֆ — Սթրէմի զուգակիցն եղող Քիւռօ
 — Սիվօն, կամ Ճաբօնի սև հոսանքը՝ Պէհրինկայի նե-
 ղուցէն իր ջրոց մէկ մասը բեռնային աւազանը կը թա-
 փէ: Միւս կողմանէ, վերոյիշեալ ահագին գետերը՝
 դարնան եղանակին մէջ իրենց սառույցէ պատուարները
 խորտակելով և ձիւներու հալելուն պատճառաւ յորդե-
 լով՝ ովկիանոսին մէջ ջրոյ ահագին հոսանքներ կը թա-
 փեն, զորս հազիւ հազ ոչինչ բան մ'եղող չոգիացումը
 կրնայ նուազեցնել: Եյսպիսի ջրոց յորդութիւն մը ընդ-
 փոթ բեռնային աւազանը կը լեցնէ, ուրկէ հետևաբար
 փոփոխակի հոսանք մը գոյանալով, ամեն տարի սառույց-
 ները դէպ 'ի հարաւ կը մղէ: Զմրան մէջ, գետերը՝ սա-
 րույցներու մէջ փակուած մնալով՝ այլ ևս չեն կրնար
 այս հոսանքին տեղի տալ բեռնային ծովն ինքնին, մե-
 ծաւ մասամբ սառելով՝ անշարժ կ'երևի, և սակայն հո-
 սանքները բոլորովին չեն դադրիր: Սառույցներու մէջ
 փակուած նաւերու խոտորման բազմաթիւ օրինակներ
 բաժնիս բաւական կ'ապացուցանեն: Երկու օրինակ մի-
 այն պատմենք, նախ 1850 ինչ Լավէն տեղակային ամե-
 րիկացի նաւերը՝ լէնքէթրի նեղուցին բերանը սառույց-
 ներէ բռնուելով մինչև Պաֆինի ծովուն հարաւակողմը
 խոտորեցան. երկրորդ, 1857 ինչ ֆօրստնուն նաւը, ո-
 լուն նաւապետն էր Մաք Քլէյնթօք, օգոստոսի վերջե-
 րը սառույցներու մէջ փակուելով, յաջորդ տարւոյն ապ-
 րիլ 26 ինչ կրցաւ ազատիլ, երկու հարիւր քառասուն եր-
 կու օրուան մէջ 1200 մղոն տեղ խոտորելէն յետոյ: Յա-

ջորդ տարին , այս մի և նոյն նաւը վերջապէս փրանք
լինի աղետից տեսարան եղող վայրը կը հասնէր :

Այսպէս , նոյն իսկ ձմեռը բւեռային ծովը շա
րունակ ջրոց կանոնաւոր շրջան մ'ունի . Անկարելի պիտի
ըլլար բացատրել այս շրջանը եթէ իւր ջուրերը , ինչպէս
մէկ քանիները կարծեցին , մշտնջենապէս հաստատուն և
անշարժ սառցի վերադիւրսով մը ծածկուած ըլլային :

Շարունակի .

ՅՈՅՍԸ կերեւի ամիսն ամբամ մը 64 երեսէ բաղկացեալ տետրով մը, գինն է ամեն տեղւոյ համար մէկ տրին երեք արծաթ մէցիտիէ, վեց ամսուան համար՝ երկու արծաթ մէցիտիէ առանց ծախուց հանապարհի:

ՅՈՒՍՈՅ հետ յարաբերութիւն ընելու համար պէտք է թղթակցիլ յանուն խմբագրութեան:

ՈՏՈՐԱԴՐՈՒԹԵԱՆ ՏԵՂԵՐ

4. ՊՕԼԻՍ. ՄԵՇ. Ս. Ղ. ԵԼ ԵԱՎԱՏԵԱՆ ԷՖԷՆՈՒԲ. ԵՆՆ
Ճամի Զիլինկիրէր հատտէսի Թիւ 2
ՆԻԿՈՄԻԴԻԱ. Մ. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԱՂԱ ԵԱՎՐՏԵԱՆ
ԱՏԱԲԱԶԱՐ. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԱՂԱ ՍԷՏԷՆԵԱՆ
ԱՆԴՐԻԱՆՈՒՊՕԼԻՍ. ԹՈՐԳՈՒԵԱՆ ընկերութիւն